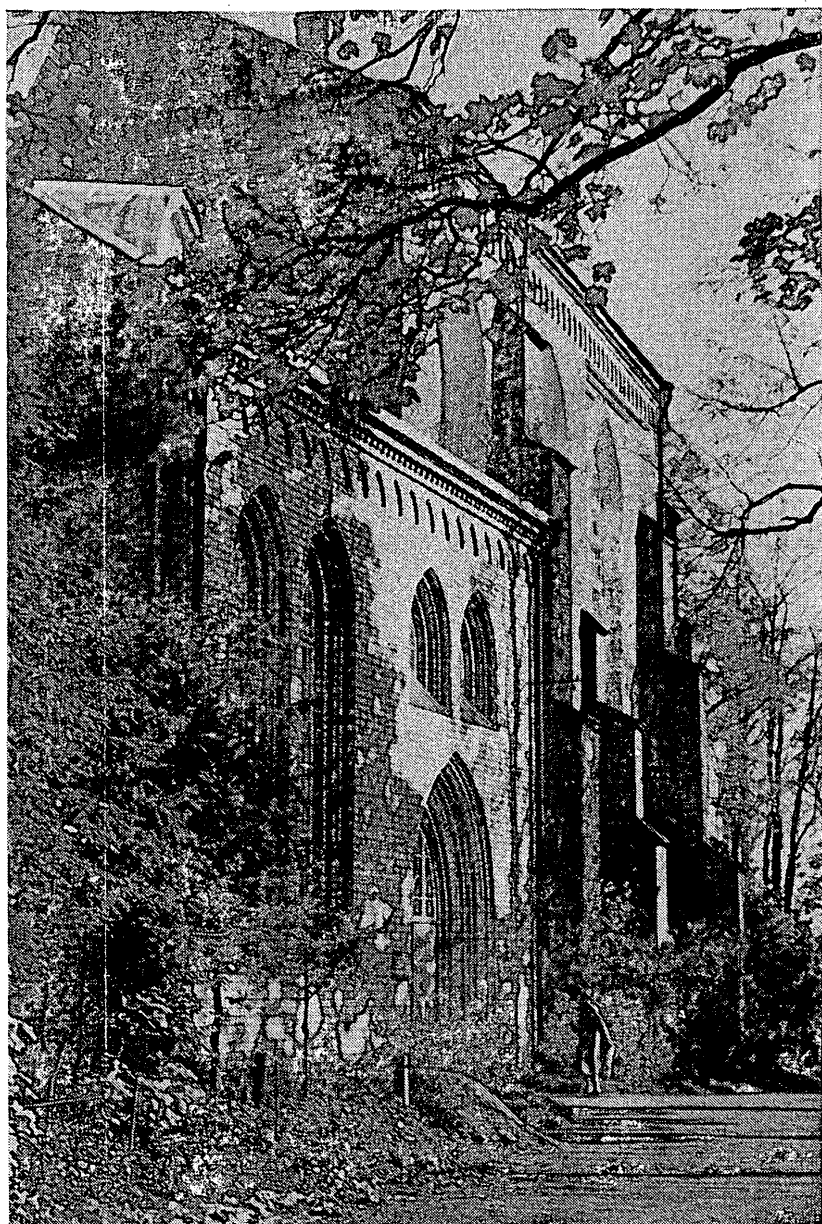

TARTU RIILIKU ÜLIKOOI

LEADUSLIK
KRAMATUKOGU

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK TARTU
TARTU UNIVERSITY LIBRARY

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
TEADUSLIK RAAMATUKOGU

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI
TEADUSLIK RAAMATUKOGU
TEATMIK

TARTU
1966

Koostaja: A. Kirsal

Redaktsioonikolleegium:

A. Kirsal, R. Kleis, K. Noodla, L. Peep, A. Pärnakivi, L. Tiik,
L. Trikkant (vastutav toimetaja).

I. Raamatukogu minevikus ja tänapäeval

Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu on Eesti NSV suurim raamatukogu, mille fondidesse on rohkem kui 160 aasta jooksul koondatud üle 2,6 miljoni ühiku trükiseid kõigilt teadusaladelt. Teaduslik Raamatukogu on Tartu Riikliku Ülikooli üks tähtsamaid asutusi, mille põhiliseks ülesandeks on kõigi oma raamatutaradega igakülgset abistada TRÜ õppejõude, üliõpilasi ja töötajaid nende õppetöös ja teaduslikus töös. Oma rikkalike ja mitmes osas unikaalsete raamatufondidega on raamatukogu tähtis uurijaile ka üleliidulises ulatuses.

Tartu ülikooli raamatukogu avas oma ukse kasutajaile samaaegselt õppetöö algusega ülikoolis 1802. a. Ettevalmistused raamatukogu asutamiseks algasid juba 1800. a. ülikooli kuratooriumi taotlusega senatilt välismaalt raamatute ostmiseks eriloa saamiseks, mis Paul I 18. aprilli 1800. a. ukaasiga oli keelatud. Luba saadi ja see löi eeldused raamatukogu plaanipäraseks komplekteerimiseks. Samal ajal oli raamatukogu fondile alus pandud annetusega keisrinna Jelizaveta Petrovna ihuarsti leselt krahvinna M. A. Lestocq'ilt. See esimene annetus raamatukogule sisaldas 378 köidet ajaloo-, geograafia-, filosoofiaalaseid ja ilukirjanduslikke teoseid. Ostu teel omandati samal aastal ka Ropka ja Röpina mõisate omaniku J. G. v. Loewenwolde raamatukogu (üle 1100 köite), milles leidis teoseid ajaloo, geograafia, matemaatika, loodusteaduste ja kirjandusteaduse alalt alates XVI saj., sealhulgas üsnagi väärtuslikke ja nägusais köiteis raamatuid. 1800. a. lõpuks hõlmas raamatukogu fond juba 1515 köidet.

Mõneks ajaks (1801. a. algul) katkes töö raamatukogu komplekteerimisel seoses ülikooli asukoha üleviimisega Jelgavasse (end. Miitavisse), kuhu transporditi ka osa olemasolevaist raamatuid. Aleksander I võimuletulekul 1801. a. määrati ülikooli asukohaks sama aasta aprillis uuesti Tartu ning siia koondati taas ka asutatavale raamatukogule kuuluvad raamatud. Raamatufond oli vahepeal täienenud üle 1500 köite võrra, neist ligi 700 saadi annetusega suurvürst Konstantin Pavlovitšilt. Annetatud raamatud, peamiselt XVIII saj. prantsuskeelne kirjandus, pärinesid Konstantin Pavlovitši Marmorpalees asunud raamatukogust ning olid esialgselt kuulunud Aleksander I-le.

Nii sisaldas raamatukogu fond tema tegevuse alguseks 1802. a. juunis ligi 4000 köidet. Raamatukogu asus algul riiginõunik J. M. von Bocki majas (praegu Ülikooli t. 16) II korrusel ning oli avatud kord nädalas (laupäeviti k. 14—16), alates 1803. a. kaks korda nädalas, millest tookordse üliõpilaste ja õppejõudude väikese arvu juures ka piisas. Lugemiseks sobivate ruumide puudumisel laenutati raamatuid peamiselt koju.

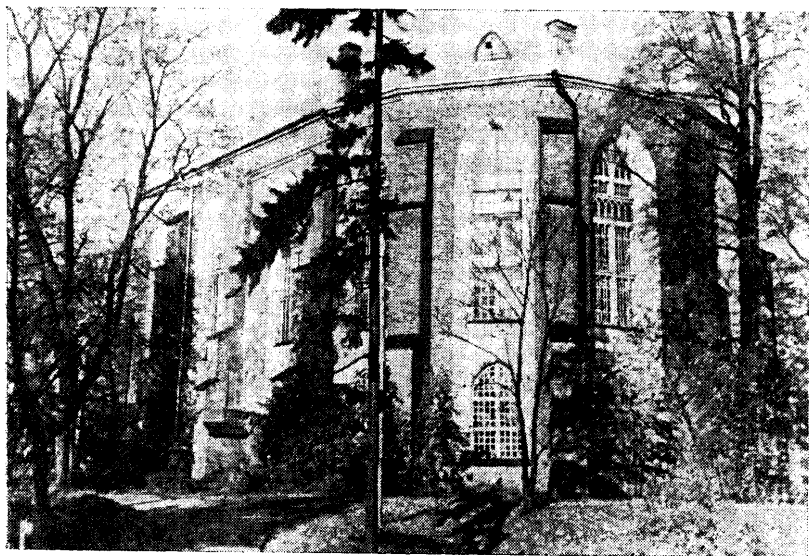
Kui mõne aasta pärast kerkis küsimus raamatukogule iseseisva hoone ehitamisest, jäi valik peatuma endise toomkiriku varemeil, mille müürid ja vundament olid hästi säilinud ja seetõttu võimaldasid ümberehitamist. Tartu toomkirik, võimsamaid gooti stiilis ehitisi Baltimaadel, oli ehitatud XIII—XIV sajandil kodakirikuna, mille lõõvid XV sajandi jooksul ehitati ümber basiilikaks, täiendati kooriruumiga ja kahe umbes 65 m kõrguse torniga. 1624. a. tulekahjus hävinuna seisis kirik varemeis XIX saj. alguseni, mil endine kooriruum ehitati ümber raamatukogu jaoks ülikooli arhitekti prof. J. W. Krause projekti järgi. 1806. a. kolis raamatukogu valminud ruumidesse, mis paiknesid kolmel korrusel.* Igal korrusel asus avar saal, kus raamatud olid paigutatud süstemaatiliselt teadusalade kaupa seinte ääres asuvaile riiale. Keskele olid asetatud lauad lugejate jaoks. Ruume kaunistasid antiiskulptuuride kipsäljendid.

Raamatukogu komplekteerimine toimus algusest peale tihedas kontaktis ülikooli teaduskondadega õppejõudude soovitude ja nende poolt koostatud nimestike alusel, juhindudes läbimõeldud printsiipidest. Monograafiade kõrval telliti rohkesti ajakirju ning teaduslike seltside ja akadeemiade väljaandeid. Suurt tähelepanu omistati Baltimaid käsitlevate trükiste hankimisele. Süstemaatiliselt komplekteeriti nii universaalseid kui erialaseid teatmeteoseid.

Raamatuid osteti eelkõige Saksamaalt, Peterburist, hiljem ka Inglismaalt ja Itaaliast. Jooksva raamatuproduktiooni kõrval osteti rohkesti vanemaid väljaandeid antikvariaatidest, eraisikuilt, oksjoneilt. Viimasel teel saabus raamatukogusse 1806. a. ka osa saksa kirjaniku ja folkloristi J. G. Herderi raamatukogusse kuulunud teoseid (170 köidet).

Üheks tähtsaks komplekteerimise allikaks kujunes väljaannete vahetus juba raamatukogu tegevuse algusaastail. Sel teel saadi teaduslike asutuste väljaandeid, teistes ülikoolides kaitstud väitekirju, ülikoolide programme, loengute kavu. Astunud Saksamaal 1818. a. asutatud ülikoolide väljaannete vahetusühingu (Akademischer Tauschverein) liikmeks, sõlmis raamatukogu vahetus-sidemed mitmete Saksamaa ülikoolidega (Berliin, Göttingen, Greifswald, Heidelberg, Königsberg, Leipzig jt.), millele 1830. aastate lõpul lisandusid teaduslikud asutused teistest Euroopa maa-dest (Inglismaa, Skandinaaviamaad, Madalmaad jt.) ja USA-st.

* Alumise korruse saali kasutati kuni ülikooli peahoone valmimiseni aulana.

TRU Teadusliku Raamatukogu hoone.

Eriti intensiivseks muutus vahetus Tartu ülikooli toimetiste «Ученые записки Императорского Юрьевского университета» ilmuma hakkamisega 1893. aastal. 1906. a. saadeti seda väljaannet 91 asutusele, saades seejuures kirjandust 180 teaduslikult asutusele. Pidevalt vahetati väljaandeid teiste vene ülikoolidega (Moskva, Peterburi, Kiievi, Kaasani, Tomski jt. ülikoolid), Teaduste Akadeemiaga ja rea teaduslike seltsidega.

Olulist osa raamatukogu komplekteerimisel etendasid annetused, mille hulgas esines suuremaid terveid raamatukogude näol. Neist säilitati mitmed memoriaalkogudena (prof. K. Morgensterni, prof. F. Giese, F. M. Klinger, P. K. Aleksandrovi, A. N. Neustrojevi jt. kogud). Annetajate hulgas oli rohkesti Tartu ülikooli õppejõude: G. F. ja J. J. F. Parrotid, W. Struve, K. Chr. Ledebour, M. H. Jacobi, A. S. Kaissarov, E. V. Tarle, V. E. Grabar jpt. XIX saj. lõpul saadi annetuseks raamatuid Tartu ülikooli end. eesti keele lektori filoloogiadoktor M. Veske raamatukogust. Annetasid ka ülikooli endised kasvandikud (K. E. Baer, V. I. Dal, M. S. Kutorga, kirjanikud Hatšatur Abovjan, N. M. Jazõkov jt.).

Raamatukogu fond kasvas suhteliselt kiiresti (2000—3000 köidet aastas) ning hõlmas 1917. a. üle 400 000 köite, millest poole moodustas väitekirjade fond. Tänu süsteemikindlale komplekteerimisele, mille juures peamiseks kriteeriumiks oli kirjanduse aktuaalsus ja teaduslik väärtus, kujunes Tartu ülikooli raamatukogu ter-

viklikuks universaalse profiiliga koguks, kus teadusalad olid esindatud küllaltki täielikult. Kõige rohkem leidus kirjandust ajaloo, õigusteaduse, kirjandusteaduse ja meditsiini alalt. Keeleliselt domineeris saksakeelne kirjandus, rohkesti oli trükiseid vene, ladina, prantsuse, inglise, itaalia keeles. Suhteliselt vähe sisaldasid fondid tol perioodil eestikeelset kirjandust.

Raamatukogu fond oli paigutatud süstemaatiliselt Chr. G. Schützi, G. Hufelandi ja J. S. Erschi bibliograafilise liigitussüsteemi alusel*, mille kohaselt see jaguneb 16 liiki (osakonnad I—XVI), nende piires omakorda alaliikidesse. Sama liigitussüsteemi järgi hakati 1805.—1806. aastatel koostama süstemaatilist kataloogi 16 köites, mis ühtlasi oli kohakataloogiks ja mille juurde hiljem koostati alfabeetiline loend. Sajandi keskel (1839—1861) koostati kogu fondile alfabeetiline sedelkataloog, mis kujunes raamatukogu põhiliseks kataloogiks. Venekeelne kirjandus peegeldus eraldi alfabeetilises kataloogis.

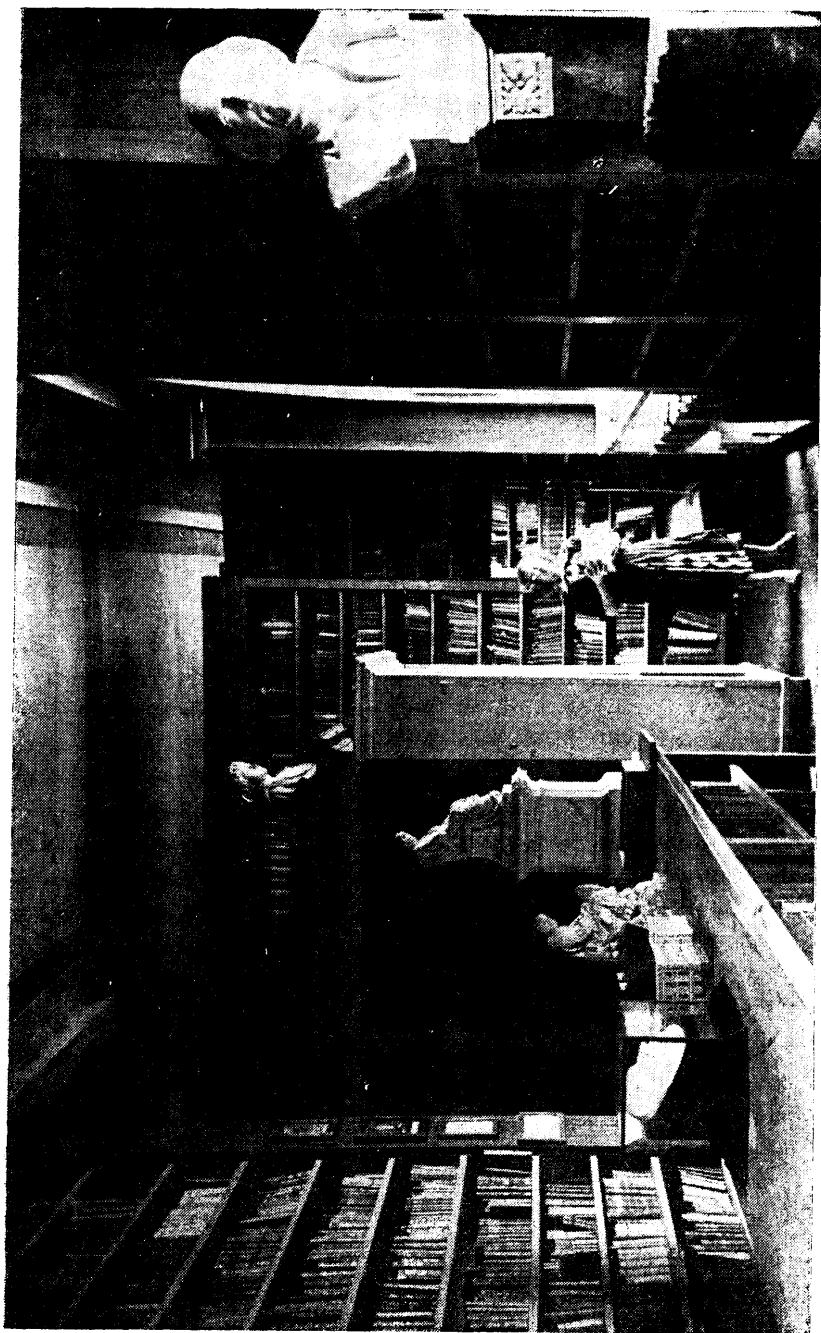
Raamatukogu fondide kasvades tekkis kirjanduse kiiremaks leidmiseks vajadus süstemaatilise kaartkataloogi järele. 1870. aastatel asuti koostama uut süstemaatilist kataloogi Tartu ülikooli õppejõudude poolt koostatud liigitussüsteemi alusel, mis oli tunduvalt detailsem paigutussüsteemist. 1916. a. hõlmas kataloog 560 kasti ning tema kasutamise hõlbustamiseks avaldati trükis kataloogi skeem vene ja saksa keeles.

Hästi korraldatud fondid ja kataloogid hõlbustasid ja intensiivistasid raamatukogu kasutamist. Raamatukogu võisid kasutada ülikooli õppejõud, teenistujad, üliõpilased ja ka isikud väljastpoolt ülikooli, viimased ülikooli valitsuse loal. Üliõpilastele laenutati kirjandust professorite vastutusel, hiljem nn. legitimatsioonikaartide alusel. Raamatukogu oli avatud algul kaks korda nädalas 2 tundi, hiljem kohal lugemiseks 5 tundi päevas, kusjuures koju laenutati raamatuid iga päev 1 või 2 tunni vältel. Juba algusest peale oli raamatukogu kasutamine elav, mida kahtlemata soodustas fondi paiknemine avariüleil. Laenutatud köidete arv tõusis umbes 7 000 köitelt aastas XIX saj. 30. aastatel kuni 15 000—20 000 köiteni sajandi lõpul ja üle 20 000 köite XX saj. alguses. Eriti intensiivselt kasutasid raamatukogu ülikooli õppejõud, kelle teaduslikule uurimistöele oli raamatukogu asendamatuks baasiks. Raamatukogu kasutajate hulgas olid N. J. Pirogov, H. Abovjan, Fr. R. Kreutzwald, O. W. Masing, akad. J. Wiedemann jpt. teadlased ja kultuuritegelased.

Raamatuid laenutati ka väljapoole Tartut. XIX saj. II poolest pärinevad raamatute vastastikuse laenutamise sidemed teiste raamatukogudega (Peterburi Avalik Raamatukogu, Peterburi Teaduste Akadeemia Raamatukogu).

Seoses I maailmasõja sündmustega evakueeriti aastail 1915—1917 suurem osa ülikooli raamatukogust koos ülikooli muude vara-

* Saksa liigitussüsteemid XVIII saj. lõpust.

Raamatukogu vanema kirjanduse hoidla.

dega Voroneži (osaliselt ka Nižni-Novgorodi (praegune Gorki) ja Permi), kus aga kastid raamatutega seisis lahti pakkimata kuni 1920. aastani. Rahu sõlmimisele Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel järgnes raamatukogu reevakueerimine (1920. a. sept. — 1921. a. maini).

Kodanliku võimu perioodil pidi raamatukogu pidevalt võitlema majanduslike raskustega, mis pidurdas eelkõige fondide plaanipärasest komplekteerimist. Eestikeelse kirjanduse saamise tagas tasuta sundeksemplar, mida raamatukogu sai alates 1919. a. Ostudeks assigneeritud summadest piisas vaid perioodiliste ja seriaalväljaannete ning vajalikumate teatmeteoste hankimiseks. Ostud sooritati põhiliselt Lääne-Euroopa maadest. Seejuures moodustas ostu teel muretsetud kirjandus ainult umbes 20% fondi aastasest juurdekasvust. Peamisiks komplekteerimise allikaiks kujunesid seetõttu vahetus ja annetused. Raamatukogu vahetas intensiivselt publikatsioone Lääne-Euroopa maade ja USA-ga. Vahetussidemed säilitati ka mitme NSV Liidu teadusliku asutusega (NSVL Teaduste Akadeemia raamatukogu, Moskva jmt. ülikoolid). Raamatufondi aastane juurdekasv ulatus umbes 10 000—15 000 köiteni.

Raamatukogu ruumid olid kasvavaile fondidele ammu kitsaiks jäänud. Juba 1910.—1911. aastail oli päevakorras olnud raamatukogule uue hoone ehitamine, kuid algav I maailmasõda ei võimaldanud plaane realiseerida. Eriti teravaks muutus ruumikitsikus peale raamatukogu reevakueerimist 1920. aastate alguses. Kuna uue hoone ehitamiseks ei saadud kodanlikult valitsuselt assigneeringuid, tuli piirduda juurdeehitusega 1927.—1928. a. Hoone üks tiib ehitati 7-korruseliseks betoonist raamatuhoidlaks. Veidi hiljem teostati ümberehitus hoone teises tiivas, kus sel teel saadi 90 kohaga lugemissaal, perioodika lugemissaal, abonemendiruum ja rida tööruume.

Sel perioodil viidi läbi raamatufondide süsteemi reorganiseerimine ja loodi ka sellele vastav kataloogide süsteem. Moodustati rida uusi fonde: perioodika, mis seni paiknes raamatufondi 16 osakonnas, koondati eraldi fondi; loodi eestikeelse kirjanduse ja nn. Estica (end. Balti kubermange käsitleva muukeelse kirjanduse) fondid. Uuemast ja rohkem kasutatavast võõr- ja venekeelsest kirjandusest moodustati nn. käsikogu, mis paigutati abonemendi lähedusse (samale korrusele). I osakonnast kujundati lugemissaalis avariileil asuv teatmekirjanduse kogu. Kõigis uutes fondides ja käsikogu 16 osakonna piires kehtestati ruumi otsustarbeta kasutamise eesmärgil formaadilis-järjenumbriline paigutusviis.

Fondide reorganiseerimine tingis ka uute kataloogide koostamise vajaduse. Suurt lööd tehti perioodiliste väljaannete kataloogimisel, mille tulemusena avaldati 1940. a. Tartu ülikooli toimetiste sarjas mahukas trükitud koondkataloog. Uute kataloogide organiseerimisel juhinduti USA raamatukogude kogemust, mille ees-

Teadusliku Raamatukogu lugemissaal.

kujul asuti koostama nn. sõnastikkatalooge kõigile uutele fondidele: käsikogule, Estica fondile, eestikeelsele kirjandusele ja teatmekirjandusele. Samaaegselt jätkati ka seniste kataloogide — alfabeetilise üldkataloogi, dissertatsioonide kataloogi jt. täiendamist.

Raamatukogu lugejaiks olid peamiselt ülikooli kollektiivi liikmed, aga ka isikud väljastpoolt ülikooli, kusjuures viimastele oli laenutamine tasuta (1 kroon nädalas või 5 krooni semestris). Sissetulekute suurendamiseks oli kehtiv küllalt kõrge viivis raamatute mitteõigeaegse tagastamisel (50 senti nädalas esimese, 1 kroon nädalas teise meeldetuletuse järel). Laenutuste arv ulatus 1935/36. õppeaastal ligi 38 200 köiteni, siitpeale algas langus, mis kestis kodanliku perioodi lõpuni ja oli tingitud eeskätt üliõpilaste arvu vähenemisest ülikoolis.

Nõukogude võimu taaskestamisega Eestis avanesid ülikooli raamatukogule täiesti uued perspektiivikad arenguvõimalused. Asuti süstemaatilisel komplekteerima nõukogude kirjandust, mida eelneva 22 aasta jooksul oli raamatukokku saanud väga vähe. Oluliseks muudatuseks oli raamatute eksemplaarsuse suurendamine õpikute ja ühiskondlik-poliitilise kirjanduse osas seniselt 1—2 eksemplarilt 8—10 eksemplarini. 1941. a. jaanuaris hõlmas raamatukogu fond üle 728 000 köite. Varasemal aastail ilmunud nõukogude kirjanduse laenutamiseks kasutati elavalt raamatukogudevahelist abonementi teiste NSV Liidu raamatukogudega.

Fašistliku Saksamaa kallaletung NSV Liidule ja Eesti NSV okupeerimine hitlerliku armee poolt oli raskeks hoobiks ka ülikooli raamatukogu tööle. Keelati nõukogude kirjanduse kasutamine. Üliõpilaste väga väikese arvu tõttu oli tagasimineku ka raamatukogu laenutustegevuses. Tööd takistasid kütmata ruumid ja pimendamiseeskirjad. Baltimaadelt taganedes kavatsesid okupandid kaasa viia ka TRÜ raamatukogu väärtuslikumad raamatuvaramad, milles neid aga takistas Nõukogude armee kiire pealetung ja Eesti NSV territooriumi vabastamine.

Nõukogude Eesti vabastamine 1944. a. sügisel avas uued teed raamatukogu arenguks. Raamatukogu ees seisis vastutusrikkad ülesanded ühelt poolt ülikooli igakülgse abistamises nõukoguliku, kõrgesti kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamisel, teiselt poolt nõukogude raamatukogude eesrindlike kogemuste ja töömeetodite tundmaõppimises ja rakendamises. Järgnevate aastate jooksul on TRÜ Teaduslik Raamatukogu kujunenud ülikooli tähtsaks õppetöö ja teadusliku uurimistöo baasiks.

Raamatukogu fondid täienevad igal aastal umbes 50 000 trükiühiku võrra. Põhiliseks raamatufondide komplekteerimise allikaks on sundeksemplar. Raamatukogu saab tasuta sundeksemplari kõigist Eesti NSV territooriumil ilmuväist väljaandest. Venekelse kirjanduse tasuta sundeksemplari saadakse alates 1946. a. kõigilt TRÜ profiili kuuluvailt teadusaladelt (ühiskonnateadused,

keeleteadus, kirjandusteadus, matemaatika, astronoomia, füüsika, keemia, geoloogia, geograafia, bioloogia, arstiteadus, kehakultuur, mõningad tehnika alad, nagu elektrotehnika ja raadiotehnika üldküsimumused, automaatika, küberneetika jmt.) — seega kõigilt erialadelt, välja arvatud kitsalt spetsiaalne tehniline ja põllumajanduslik kirjandus.

Ostu teel raamatukauplustest hangib raamatukogu esmajoones õpikuid kõigilt TRÜ-s õpetatavailt erialadelt vastavalt TRÜ kateedrite soovitudele, mis suunatakse Õpperaamatukogusse. Sundeksemplarile lisaks ostetakse ka marksismi-leninismi rajajate teoseid, tähtsamaid eesti- ja venekeelseid teaduslikke töid, arvestades TRÜ õppe- ja teadusliku töö vajadusi. Ilukirjandust komplekteeritakse vastavalt TRÜ õppeprogrammidele. Ostetakse ka TRÜ profiilile vastavat rahvademokraatiamaade kirjandust.

Rohkesti saabub raamatukogusse kirjandust vahetuse teel teistelt ülikoolidelt ja teaduslikelt asutustelt. Oma väljaandeid saadavad ligi 200 välismaa teaduslikku asutust 40 maalt, nende hulgas üle 70 ülikooli. Eriti tihedad on sidemed rahvademokraatiamaadega (Tšehhoslovakkia SV, Poola RV, Saksa DV, Rumeenia SV jne.), aga ka rea teiste maadega (Soome, Rootsi, Taani, USA, Inglismaa, Jaapan jne.). 1965. a. saadi vahetuse teel üle 4700 eks. raamatuid ja ajakirju, neist ole 2700 eks. välismaa teaduslikelt asutustelt. TRÜ Teaduslik Raamatukogu saatis omalt poolt vahetusena välja 2882 eks. TRÜ väljaandeid.

Dissertatsioonide autoreferaate saab raamatukogu NSV Liidu ülikoolidelt ja paljudelt teistelt kõrgematelt õppeasutustelt, Teaduste Akadeemialt ja tema allasutustelt jt. 1965. a. saadi üle 4500 autoreferaadi.

Perioodilisi väljaandeid saab raamatukogu ettetellimise korras üle 800 nim. aastas, sealhulgas üle 300 välismaa teadusliku ajakirja.

Kirjandust saadakse ka annetusena TRÜ õppejõududelt, raamatukogu külastavailt NSV Liidu ja välismaa teadlastelt. Raamatukogule on annetusena üle antud mõned isiklikud raamatukogud (TRÜ end. professorid V. Vadi ja H. Normann, raamatukogu end. direktor K. Weltmann).

Raamatukogu fondides esinevaid lünki varem ilmunud kirjanduse osas täidetakse vahetuse teel teiste raamatukogudega ja mikrofilmide valmistamisega.

Kogu raamatukokku saabuv kirjandus võetakse arvele, kataloogitakse ja vormistatakse fondidesse paigutamiseks. Raamatukogu fondid on sõjajärgsel perioodil kasvanud ligi 2,5-kordseks: 1 045 000 köitelt 1945. a. kuni 2 629 800 köiteni 1966. a. Üha kasvavate fondide paigutamiseks on raamatukogu praegused ruumid juba ammu kitsaks jäänud.

Fondide ja kataloogide süsteemis on sõjajärgseil aastail teostatud rida ümberkorraldusi. Loodi mitu uut fondi: marksismi-leni-

nismi rajajate teoste fond eksemplaride suure arvuga ja õppekirjanduse fond. Teatmekirjanduse fondis viidi läbi süstemaatiline paigutus detailse skeemi alusel. Esimesil sõjajärgseil aastail saadud peremeheta jäänud raamatuvare arvelevõtmise ja korraldamisega moodustati 286 000-kõiteline reserv-vahetusfond. Kataloogide süsteem on täienenud rea uute kataloogidega (alfabeetiline kataloog lugejatele, süstemaatiline kataloog, uue teatmekirjanduse kataloog, perioodika kataloog, õppekirjanduse kataloogid).

Tunduvalt on kasvanud raamatukogu kasutamine. Lugejate arv on sõjajärgse perioodi jooksul neljakordistunud, ulatudes 1965. a. üle 8 300. Igal aastal laenutatakse lugejaile üle 600 000 kõite raamatuid, ajakirju jm. väljaandeid. Intensiivselt kasutatakse raamatukogu lugemissaale: 14 tunni vältel käib neis iga päev ligi 500 külastajat. Üliõpilaste teenindamiseks õppekirjandusega avati 1956.a. Teadusliku Raamatukogu filiaalina Õpperaamatukogu, mille küllastatavus on algusest peale olnud väga elav. Raamatukogudevahelise abonemendi kaudu ollakse sidemeis rohkem kui 130 Eesti NSV ja vennasvabariikide raamatukoguga.

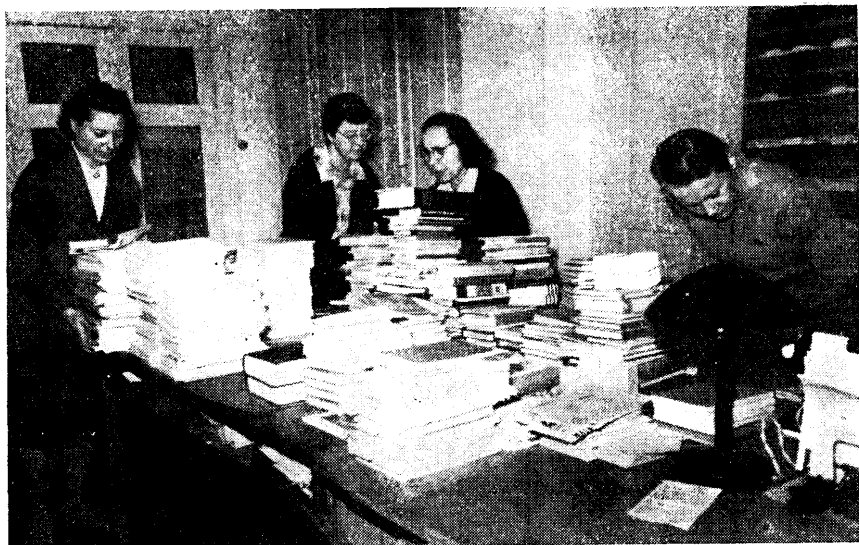
Raamatukogu teostab aktiivset raamatupropagandat, eeskätt arvukate raamatunäituste ja väljapanekute kaudu. Pidevalt tutvustatakse lugejaile uudiskirjandust avariiuleil, kus väljapanekuid vahetatakse kord nädalas. Regulaarselt tutvustatakse uusi autoreferaatte. Uudiskirjanduse näitusi korraldatakse ka Õpperaamatukogus ja Ajaloo-Keeleteaduskonna raamatukogus. Peale selle korraldab TRÜ Teaduslik Raamatukogu suuremaid temaatilisi näitusi teaduse ja ühiskondliku elu aktuaalseil teemadel, samuti raamatukogus leiduvate haruldaste väljaannete tutvustamiseks. Korraldatakse ka temaatilisi ja meetodilisi lugejate konverentse.

Suurt tähelepanu osutatakse lugejate bibliograafilisele teenindamisele ja bibliograafiliste teadmiste õpetamisele üliõpilastele ja aspirantidele. Alates 1950. a. on raamatukogu teaduslik-bibliograafilise töö plaanis TRÜ ajaloo ja õppejõudude tööde bibliograafia koostamine. Raamatukogu töötajad tegelevad ka raamatukogundusealase teadusliku tööga, kus põhiteemaks on TRÜ Teadusliku Raamatukogu ajalugu ja fondid ning raamatukogutöö meetodika küsimused.

1958. a. lõpul omistas NSVL Kõrgema Hariduse Ministerium senisele TRÜ Pearaamatukogule teadusliku raamatukogu nimetuse. Kinnitati raamatukogu uus struktuur ja koosseis. Teadusliku raamatukogu nimetuse omistamine avas raamatukogule senisest veelgi laiemad perspektiivid teadlaste ja õppijate kvaliteetsemaks teenindamiseks ja ka teadusliku uurimistöö arendamiseks.

Uue struktuuri kohaselt on TRÜ Teaduslik Raamatukogus järgmised osakonnad:

1. Komplekteerimisosaakond, mille ülesandeks on raamatufondide jooksev komplekteerimine uue ilmuva kirjandusega, vanema kirjanduse osas esinevate lünkade täitmine järelkomplek-

Komplekteerimisosakonnas võetakse vastu uusi raamatuid.

teerimise teel ning kõigi saabuvate trükiste arvelevõtmine. Osakonna koosseisu kuuluv vahetussektor vahetab kirjandust NSV Liidu ja välismaade teaduslike asutuste ja raamatukogudega ning organiseerib tööd reserv-vahetusfondiga.

2. Kataloogimisosakonnas toimub trükiteoste läbitöötamine (nende kirjeldamine, liigitamine, šifreerimine jne.) ja kataloogide organiseerimine raamatufondide sisu igakülgselt avamiseks.

3. Fondide osakonna ülesandeks on raamatukogu fondide säilitamine ja otstarbekas korraldamine lugejate nõudmiste igakülgselt ja kiire rahuldamise eesmärgil. Fondide osakonna koosseisus töötavad restauraator ja köitekoda.

4. Teenindamisosakond organiseerib kirjanduse laenutamist lugejaile, nende abistamist kirjanduse valikul, propageerib parimat kirjandust raamatunäituste, lugejate konverentside jt. ürituste kaudu. Abonemendi sektor laenutab kirjandust lugejaile koju ning teenindab lugejaid nii raamatukogudevahelise abonemendi kui ka kaugabonemendi korras. Lugemissaali sektor teenindab lugejaid kohapeal.

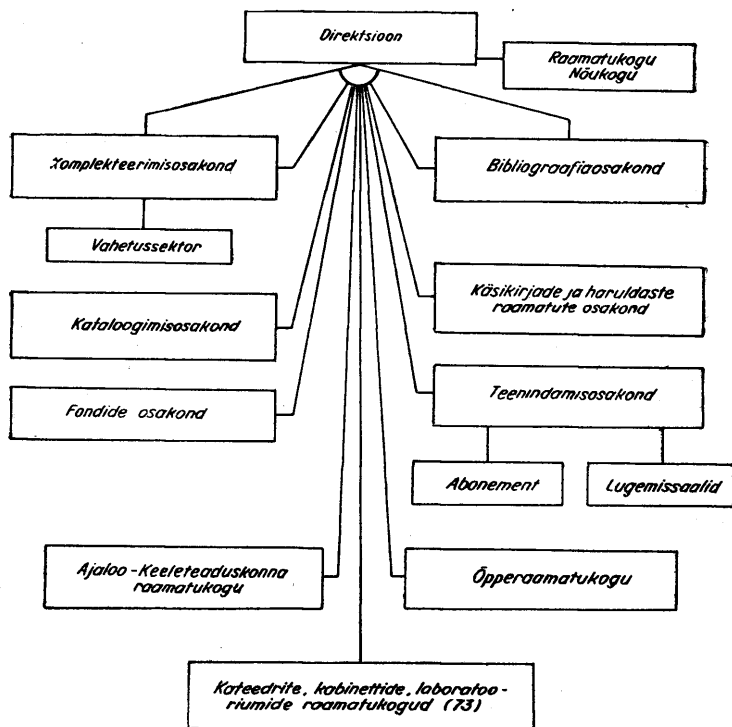
5. Bibliograafiaosakonna ülesandeks on TRÜ õppejõudude, üliõpilaste jt. lugejate teenindamine bibliograafiliste teatmetega, raamatukogulik-bibliograafiliste õppuste korraldamine TRÜ üliõpilastele ja aspirantidele ning teaduslik-bibliograafiline töö.

6. Käsikirjade ja haruldaste raamatute osa-

kon d säilitab, korraldab ja töötab teaduslikult läbi raamatukogu käsikirjalisi materjale ja haruldasi raamatuid ning teenindab lugejaid nende materjalide kasutamisel.

7. Õ p p e r a a m a t u k o g u ü l e s a n d e k s o n T R Ü ü l i õ p i l a s t e t e e n i n d a m i n e õ p i k u t e j a õ p p e t õ o k s v a j a l i k u t ä i e n d a v a k i r j a n d u s e o s a s n i i k o h a l k u i k a k o j u l a e n u t a m i s e t e e l .

8. A j a l o o - K e e l e t e a d u s k o n n a r a a m a t u k o g u t e e n i n d a b A j a l o o - K e e l e t e a d u s k o n n a ü l i õ p i l a s i j a õ p p e j õ u d e õ p p e t õ o k s j a t e a d u s l i k u k s t õ o k s v a j a l i k u k i r j a n d u s e o s a s v a s t a v a l t t e a d u s k o n n a p r o f i i l i l e .

TRU Teadusliku Raamatukogu struktuur.

9. T R Ü k a t e e d r i t e , k a b i n e t t i d e j a l a b o r a t o o r i u m i d e r a a m a t u k o g u d (a r v u l t 7 3) t e e n i n d a v a d v a s t a v a t e k a t e e d r i t e õ p p e j õ u d e , t õ o t a j a i d j a ü l i õ p i l a s i t e a t m e k i r j a n d u s e j a k ä s i r a a m a t u t e g a n e n d e e r i a l a l .

Raamatukogu tööd abistab 15-liikmeline Raamatukogu Nõukogu, kuhu kuuluvad õppejõud kõigist teaduskondadest ning UTÜ ja komsomoliorganisatsiooni esindajad.

II. Raamatukogu fondid

TRÜ Teadusliku Raamatukogu fondid on universaalse iseloomuga, sisaldades kirjandust kõigilt teadusaladelt, välja arvatud kitsalt erialane tehniline kirjandus ja alates 1952. a. * ka põllumajanduslik kirjandus. Põhiline osa trükiseist kuulub TRÜ profiilile vastavaile teadusaladele. Fondides leidub kirjandust eesti, vene, teistes NSV Liidu rahvaste keeltes ja paljudes võõrkeeltes (eelkõige saksa, prantsuse, inglise, itaalia, rootsi, soome jm. keeled).

Raamatukogus leiduv kirjandus on oma sisust, laadist, samuti hõlpsama kasutamise ja otstarbekama säilitamise eesmärgist lähtudes jaotatud reaks üksikuiks fondideks.

Eestikeelse kirjanduse fond (üle 90 000 köite) sisaldab eestikeelseid raamatuid ja perioodilisi väljaandeid alates XVII saj. kuni kaasajani. Vanimaks eestikeelseks raamatuks TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on H. Stahli «Hand- und Haussbuch...» (1632). Vanemate väljaannete hulgas leidub ka H. Gösenkeni «Manuctio ad linguam Oesthonicam» (1660), esimene eestikeelne täielik piibel «Piibli Ramat...» (1739), A. Thor-Helle «Kurzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache» (1732), O. W. Masingu «ABC ehk Luggemise ramat lastele...» (1795), esimene säilinud eesti ajaleht — O. W. Masingu «Marahwa Näddala-Leht» (1821, 1823, 1825) jt. Esitrükkidena on raamatukogus Fr. R. Kreutzwaldi «Ma-ilm ja mõnda...» (1848—1849), «Kalevi-poja» mõlemad väljaanded (1857—1861 ja 1862), C. R. Jakobsoni «Kolm isamaa kõnet» (1870) jt. Siiski on eestikeelne kirjandus esindatud raamatukogus lünklikult kuni 1919. a., millest alates on fond täienenud sundeksemplaride baasil. Praegu ostetakse lisaks vahariiklikule sundeksemplarile juurde enamusest teostest 1—2 eksemplari.

Nõukogude kirjanduse fond (üle 187 000 köite) moodustab ühe kõige rohkem kasutatava osa raamatukogu fondidest. Fond sisaldab NSV Liidus ilmunud kirjandust vene keeles, teiste NSV Liidu rahvaste keeltes ja võõrkeeltes vastavalt TRÜ profiilile, põhiliselt alates 1946. a., mil raamatukogu hakkas saama sundeksemplari (enne Suurt Isamaasõda ilmunud nõukogude kirjandust leidub raamatukogus vähe).

* Sellest alates komplekteerib põllumajanduslikku kirjandust EPA raamatukogu.

Nõukogude kirjanduse hoidla.

Ad diuum Alfonso Aragonum & utriusq; Sicilie regem in libros ciuiliu belloru ex Appiano Alexandrino in latinu traductos Prefatio incipit felicissime.

Arthotū regem ut ab Anneo acceptimus sine munere salutare nemo potest. Ego uero gloriosissime rex cum tuam uirtute humanitateq; considero cum ceteras nature dotes: quibus inter ceteras nostre principes uel in primis illustris es: sublimē ingenium: summā caritatē: summā continentia nulla ratione adduci possum ut non

Anneus Seneca de rege parthorum.

pluris apud te fidem mea esse existimem q̄ ulla opes. Quippe cū te indigentibus & ueluti e naufragio emeritis q̄ igneas offerre uideam pijs manus. Ceterę nec sine munere ad te ueni nec uacuis (ut aiunt) manibus tuā maiestatem suam adoraturus. Nam cū priores Appiani libros Libycum: Syriam: Parthiō & Mithridatiō Nicolao quinto summo pontifici dum i humanis a grecis translulisse: Reliquos ciuiliū bellorum cōmentariis: que Senatus: populūq; romanus inuicem gessit mundū editos aut perfectos a me ad quem potius mitterem q̄ ad te iucētissime princeps. Hispanię pariter & Italię nostre decus: & qui non minus optimatum artium studijs: & litteris: q̄ armis inelytus es: atq; memorandus. Accipies igit nouū opus: nec indignā regio animo: regioq; cōspectu tuo. Sed quod cum p̄ficiis illis uoluntibus ab his: qui historias scribere posteritati traditis: facile conferri queat. Q̄ si in contrarium nō nulli refragentur (ut emulorum mos est) quem uelint ex latinis in medium adducant: siue Crispū siue Celsatem: siue Curtium: siue alia uulgata doctorū nomina: eorū: qui historias scriperunt: nullos ex his: qui cum ciuilibus Appiani libris conferri

Nicolaus papa quintus. Libycus. (tus. Syrius. Parthicus. Mithridaticus.

Crispus. Celsat. Curtius.

Appianus. De civilibus Romanorum bellis. Venetiis, 1477. Inkunaabel.

Libellus vere aureus nec

MINVS SALVTARIS QVAM FESTI-
uus de optimo reip. statu, deq; noua Insula Vtopia
autore clarissimo viro **Thoma Moro** in clytæ
ciuitatis Londinensis ciue & vicecomite cus-
ra M. Petri Aegidii Antuerpiensis, & arte
Theodorici Martini Alustensis, Ty-
pographi almæ Louaniensium
Academiæ nunc primum
accuratissime edi-
tus. .i.

*Ep. par. in vita est hanc
fructuq; ista nora est
laxa Parisiæ in quibus
innot. et cum hanc
miseria que par. et
pau. et hanc et innot.
laxa. / conlata*

Cum gratia et privilegio.

1516

Galileo Galilei. Dialogus de systemate mundi. Leyden, 1635. Esitruk.

A. Vesalius. De humani corporis fabrica. Basileae, 1543. Esitruk.

Острожская библия. 1581. Иван Федорови trükitud raamat.

Välismaa uuema kirjanduse fond hõlmab raamatuid, mis on ilmunud pärast 1917. a. (umbes 40 000 köidet). Siin leidub kirjandust saksa, inglise, prantsuse, soome, rootsi, rumeenia, tšehhi jpm. keeltes (ka vene keeles, ilmutiskohaga väljaspool NSV Liitu). Fondi täiendatakse pidevalt rahvademokraatiamaade uue kirjandusega, samuti suunatakse siia teistelt välismaadelt ostu ja vahetuse teel saadavad raamatud.

Vanema vene- ja võõrkeelse kirjanduse fond on üks suuremaid raamatukogus, sisaldades üle 300 000 köite eelmistel sajanditel ja XX saj. alguses (kuni 1917. a.) ilmunud kirjandust. Fond pakub huvi eelkõige teaduse ajaloo seisukohalt, olles süsteemikindlalt komplekteeritud väga paljude teadusliku mõtte arengus silmapaistnud teostega kõigilt erialadelt. Siin säilitatakse rohkesti haruldasi trükiseid, sealhulgas paljude teaduse klassikute teoste esitrükke. Üheks rariteetsemaks on Thomas Moruse «Utopia» esitrükk (1516), millest maailmas on teada ainult 6 eksemplari.

Esitrükke ja eluajal ilmunud väljaandeid on Giordano Bruno («De triplici minimo et mensura», 1591), Galileo Galilei («Dialogus de systemate mundi», 1635), A. Vesaliuse («De humani corporis fabrica», 1543), N. Kopernikuse, T. Brahe, J. Kepleri, I. Newtoni, R. Descartes'i, T. Paracelsuse, M. Malpighi, W. Harvey, A. Leeuwenhoeki, G. Cuvier', O. Guericke, K. Linné, A. Humboldti, M. V. Lomonossovi, N. I. Pirogovi, N. I. Lobatševski, V. V. Petrovi, S. P. Krašeninnikovi jpt. kuulsate teadlaste teostest. Ühiskondliku mõtte ajalugu esindavad Th. Moruse kõrval Erasmus Rotterdamist terve rea XVI saj. väljaannetega, T. Campanella, C. H. Saint-Simon, R. Owen, G. B. Mably, G. W. F. Hegel jt. Rariteetseid väljaandeid on paljude maailmakirjanduse silmapaistvate autorite teostest: A. S. Puškin, I. A. Krõlov, A. S. Gribojedov, N. V. Gogol, J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, J. J. Rousseau, H. de Balzac, V. Hugo, J. Milton, G. G. Byron, Ch. Dickens jpt.

Raamatukogu harulduste hulka kuulub rohkesti trükikunsti arengu etappe peegeldavaid väljaandeid. Nii on raamatukogus 45 inkunaablit, mille hulgas leidub Vana-Rooma ajaloolase Appianuse (II saj.) teos «De civilibus Romanorum bellis» (1477), rooma tsiviilseaduste kogumikud «Pandectae» (1482) ja «Codex Justiniani» (1496), XIII saj. matemaatiku Guido Bonatuse «Decem tractatus astronomiae» (1491), Aristotelese, Horatiuse ja Petrarca teoste väljaandeid. Arvukalt on esindatud kuulsate trükikalite väljaanded: aldiinid, plantiinid, elseviirid XVI ja XVII saj., G. Bodoni, J. Baskerville'i, Didot' firma trükised XVIII saj. Rariteetsed on vene esitrükkali Ivan Fjodorovi poolt trükitud raamatud («Острожская библия», 1581) jt.

Marksismi-leninismi rajajate teoste fond (üle 18 000 köite) sisaldab suures eksemplaride arvus K. Marxi, F. Engelsi, V. I. Lenini kogutud, valitud ja üksikteoseid paljudes

keeltes. Haruldusteks on nende hulgas esitrukid: K. Marxi «Das Kapital» I—III (1867—1894), F. Engelsi «Die Lage der arbeitenden Klasse in England» (1845), V. I. Lenini «Развитие капитализма в России» (1899) jt. Raamatukogul on ka K. Marxi ja F. Engelsi teoste varaseid tõlkeid vene keeles, samuti marksismi-leninismi klassikute teoste esimesi tõlkeid eesti keeles.

Õppekirjanduse fond (üle 90 000 eks.) on komplekteeritud õpikute ja õppetöoks vajaliku täiendava kirjandusega kõigilt TRÜ-s õpetatavalt erialadelt, samuti marksismi-leninismi rajajate teostega, NLKP ja Nõukogude valitsuse direktiivmaterjalidega ning (alates 1956. a.) Ajaloo-Keeleteaduskonna õppeprogrammides esitatava ilukirjandusega. Õppekirjanduse fondi täiendatakse uue kirjandusega TRÜ kateedrite soovitude alusel.

Perioodika fond (üle 780 000 numbrit) sisaldab vene- ja võõrkeelseid ajakirju, aastaraamatuid, teaduslike asutuste perioodilisi väljaandeid (toimetised, bulletäänid jne.). Nõukogude perioodika osas kuulub valdav enamus Suure Isamaasõja-järgseisse aastasisse. Suure osa fondist (üle 60%) moodustab välismaa perioodika, mis eriti põhjalikult on komplekteeritud XVII—XIX saj. väljaannete osas. Haruldustena säilitatakse maailma esimesi teaduslikke ajakirju: «Philosophical Transactions», mis on raamatukogus olemas ligi 300 aasta ulatuses (esimesest köitest 1665. a. kuni kaasajani), üle 200 aastakäigu samal aastal ilmuma hakanud «Journal des sçavans». Vanemate vene perioodiliste väljaannete hulgas leiduvad N. I. Novikovi satiiriline ajakiri «Трутень» (1769—1770), A. S. Puškini asutatud «Современник» (1836—1846), A. I. Herzeni «Колокол» (1857—1867) ja «Полярная Звезда» (1855—1868).

Rida ajakirju on esindatud võrdlemisi täielike komplektidena: «Chemisches Zentralblatt», «Chemical Abstracts», «Index-catalogue of the Library of the Surgeon General's Office» (praegu: «Index medicus»), «Justus Liebig's Annalen der Chemie», «Annalen der Physik» jmt. Rohkesti leidub fondis ülikoolide, teaduste akadeemiate, teaduslike seltside perioodilisi väljaandeid, sealhulgas paljude NSV Liidu ülikoolide, NSVL Teaduste Akadeemia (alates nende esimesist köiteist 1728. a.), Saksa, Prantsuse, Rootsi ja Soome teaduste akadeemiate, Skandinaaviamaade paljude ülikoolide ja teaduslike seltside väljaanded jt.

Rikkalik on raamatukogu teatmekirjanduse fond (üle 20 000 köite), kuhu kuuluvad üldised ja erialased entsüklopeediad, biograafilised leksikonid, keelesõnastikud, erialased terminoloogilised sõnastikud, bibliograafiad, suuremate raamatukogude ja kirjastuste trükitud kataloogid, tähtsamad teatmikud kõigilt erialadelt. Entsüklopeediate hulgas leiduvad nõukogude entsüklopeediliste väljaannete kõrval paljude maade entsüklopeediad, põhiliselt II maailmasõja eelseis trükkides. Raamatukogul on ka maailma esimesi entsüklopeedilisi teoseid: P. Beyle'i «Dictionnaire

PHILOSOPHICAL
TRANSACTIONS:
GIVING SOME
ACCOMPT
OF THE PRESENT
Undertakings, Studies, and Labours
OF THE
INGENIOUS
IN MANY
CONSIDERABLE PARTS
OF THE
WORLD.

Vol I.

For Anno 1665, and 1666.

In the SAVOY, #
Printed by T. N. for John Martyn at the Bell, a little with-
out Temple-Bar, and James Allestry in Duck-Lane,
Printers to the Royal Society.

Esimesi teaduslikke ajakirju maailmas.

historique et critique» (1695), H. Zedleri «Grosses vollständiges Universal-Lexicon» 63 köites (1732—1762), D. Diderot' ja J. D'Alembert'i kuulus «Encyclopédie ou dictionnaire raisonnée...» (1751—1772). * Esindatud on paljude maade biograafilised leksikonid.

Teatmekirjanduse fondis on lugeja käsutuses kõik Üleliidulise Raamatupalati ja ENSV Raamatupalati arvestav-registreeriva bibliograafia väljaanded («Книжная летопись» «Летопись журнальных статей», «Eesti NSV Raamatukroonika», «Artiklite ja Retsensioonide Kroonika» jt.), Üleliidulise Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni Instituudi refereerivad väljaanded («Реферативный журнал») TRÜ profiilile vastavil erialadel, NSV Liidu suuremaise raamatukogudesse saabuva välismaa kirjanduse koondkataloogid, rohkesti erialaseid bibliograafiaid, biobibliograafiaid ja soovitusnimestikke. Raamatukogu saab jooksvalt ka mõningaid välismaa rahvusbibliograafiaid («Deutsche Nationalbibliographie», «Suomen Kirjallisuus») ja katalooge («Subject Guide to Books in Print» (USA), Stokholmi Kuningliku Raamatukogu «Accessionskatalog» jt.). Keelte õppijaid abistab suur valik sõnastikke paljudes maailma keeltes.

Dissertatsioonide fond moodustab ühe väärtuslikuma osa TRÜ Teadusliku Raamatukogu fondidest, pakkudes huvi uurijaile ka väljaspool Eesti NSV-d. Sellele unikaalsele fondile pandi alus 1820. aastate algul, kui raamatukogu asus elavalt vahetama dissertatsioone paljude välismaa, hiljem ka vene ülikoolidega. Järelkomplekteerimise teel hangiti jooksva vahetuse kõrval ka dissertatsioone varasemast perioodist ning nii hõlmab dissertatsioonide fond praegu üle 350 000 väitekirja, autoreferaadi jm. väljaande, alates XVI saj. kuni kaasajani, sealhulgas paljude nimeliste teadlaste väitekirjad (M. ja P. Curie, A. H. Becquerel, M. Faraday, H. R. Hertz, M. Planck, P. Langevin, N. Bohr, R. Koch, R. Virchow, I. P. Pavlov, I. M. Setšenov, K. E. Baer, N. I. Pirogov, N. N. Burdenko, N. J. Lunin, S. P. Botkin jpt.). Rariteetseks väljaandeks on N. G. Tšernõševski dissertatsioon «Эстетические отношения искусства к действительности» (1855), mis omal ajal konfiskeeriti tsaarivõimude poolt. Dissertatsioonide fondi on suunatud väitekirjade ja nende autoreferaatide kõrval ka teaduslike ajakirjade artiklite separaadid, ülikoolide loengutekavad, isikuliste koosseisude nimestikud, programmid, avaloengud, aktusekõned jt. Praegu täieneb dissertatsioonide fond pidevalt TRÜ-s kaitstud väitekirjadega ja paljudes NSV Liidu ülikoolides ning teistes teaduslikes asutustes kaitstud väitekirjade autoreferaatidega. Saadakse dissertatsioone ka välismaalt (Helsingi, Lundi jt. ülikoolidelt).

E s t i c a fondi on koondatud Eestit ja end. Balti kubermange

* Vanemad teatmeteosed (XVII saj.—XIX saj. algus) asuvad põhifondis.

käsitlev vene- ja võõrkeelne kirjandus kuni 1949. a. (üle 30 000 köite), samuti Eestis ilmunud muukeelne kirjandus. Põhilise osa fondist moodustab saksa- ja venekeelne kirjandus. Vanemate väljaannete hulgas leiduvad Eesti- ja Liivimaa kroonikad (B. Rusow, 1578; S. Henning, 1590; Ch. Kelch, 1695 jt.), S. Herbersteini «Rerum Moscoviticarum Commentarii...» (1549), K. Gadebuschi «Abhandlungen von livländischen Geschichtsschreibern» (1772), «Livländische Bibliothek» (1777), A. W. Hupeli «Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland» (1774—1782) jpt.

Memoriaalkogud. Raamatukogu fondide üheks väärtuslikuks osaks on mitmed meie maa teadlaste ja kultuuritegelaste isiklikud raamatukogud, mis on ülikooli raamatukogule üle antud nende omanike soovil ning mida säilitatakse memoriaalkogudena. Suurima neist moodustab prof. K. Morgensterni, Tartu ülikooli raamatukogu esimese ja kauaaegse direktori raamatukogu (üle 12 000 köite, saadud 1852. a.), kuhu kuulub kirjandusfiloloogia, ajaloo ja filosoofia alalt, sealhulgas rohkesti antiikautorite teoseid.

Tartu ülikooli esimese kuraatori ja tuntud kirjaniku F. M. Klingeri raamatukogu (üle 5000 köite, saadud 1844. a.) hõlmab peamiselt saksa, prantsuse ja inglise kirjanduse klassikute teoseid XVII—XVIII saj. väljaannetes, samuti rohkesti teatmikirjandust.

Tuntud vene bibliograafi ja bibliofiili A. N. Neustrojevi kogu (saadud 1903. a.) sisaldab üle 3000 köite vene keele ja kirjanduse, samuti vene ajaloo alalt. Siin leidub ka haruldasi väljaandeid XVIII sajandist, mõningad neist Peeter I ajast.

P. K. Aleksandrovi kogus (üle 4700 köite, saadud 1832. a.) on esindatud juriidiline kirjandus XVI saj. lõpust kuni XVIII saj. lõpuni, peamiselt prantsuse, saksa, inglise ja ladina keeles. Osa sellest kogust kuulus varem Peterburi Teaduste Akadeemia end. presidendi C. A. Korffi raamatukogusse; siin leidub ka eksemplare Paul I ja A. A. Matvejevi, Peeter I kaastöölise isiklikest raamatukogudest.

Keemiaprofessor F. Giese raamatukogu (üle 1100 köite, saadud 1821. a.) moodustab huvitava kogu keemia jt. loodusteaduste (füüsika, botaanika, füsioloogia, ka metallurgia ja tehnoloogia) ajaloo alalt.

Prof. R. Hausmanni kogu (üle 2000 köite, saadud 1918. a.) sisaldab kirjandust Baltimaade ajaloo ja arheoloogia alalt.

Väiksemateks memoriaalkogudeks on G. Bergmanni kogu (üle 700 köite, saadud 1838. a., sisaldab rohkesti piibli rareiteetseid väljaandeid, sealhulgas mitmed esimesed rahvuskeelsed piiblid: läti-, leedukeelne jmt.) ja G. Igelströmi kogu (üle 500 köite, saadud 1891. a.).

Viimastel aastatel on moodustatud prof. V. Vadi memoriaalkogu (u. 2 000 köidet, saadud 1957. a., peamiselt arstiteaduslik kir-

Kunstipäraseid köiteid raamatukogu fondides.

jandus) ja raamatukogu endise direktori K. Weltmanni kogu (üle 8500 köite, saadud 1961. a.), mis hõlmab Baltimaade ajaloo alast kirjandust ja rohkesti teatmeteoseid.

Eraldi säilitatakse veel nn. soome kogu (ligi 1000 köidet, annetus 1958. a. Tallinnas toimunud soome raamatu näituselt) ja nn. rootsi kogu (üle 5800 köite) peamiselt rootsi ilukirjanduse klassikast.

Raamatukogu käsikirjade fondi kuulub üle 2700 ühiku käsikirju ja üle 2900 autograafi. Vanimaks käsikirjaks ja ühtlasi vanimaks raamatuks TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on armeenia tuntud kirjanikult ja valgustajalt Hatšatur Abovjanilt kingitud sena saadud armeeniakeelne lauluraamat XIII saj. Vanemate käsikirjade hulgas leidub Vincentius Bellovacensise «Liber moralis» (Komberaamat) XIV saj., F. Petrarca autobiograafiline «De secreto conflictu curarum mearum...» XV saj., loodusteadlase Conrad Gesneri «Collectio plantarum» — 2 köidet botaanilisi jooniseid XVI saj. jne. Leidub ka käsikirju idamaa keeltes (araabia, türgi, pärsia, tiibeti keeles), mitmed neist rikkalikult illustreeritud.

Väärtusliku osa käsikirjade fondist moodustavad De la Gardie perekonna arhiivi materjalid, milles peegelduvad Rootsi—Vene suhted ja Rootsi ajalugu XVII saj. Baltimaade ajaloo uurijaile pakuvad huvi G. J. Loewenwolde ja R. Samson-Himmelstierna käsikirjalised materjalid. Paljud käsikirjad on seotud Tartu ülikooli ajaloo (prof. J. W. Krause memuaarid, Tartu ülikooli koolitoimkonna materjalid, TRÜ Teadusliku Raamatukogu arhiivmaterjalid jne.).

Rikkaliku kogu moodustavad teadlaste ja kultuuritegelaste kirjad, mille hulgas leidub M. V. Lomonosovi kiri tuntud mateemaatikule L. Eulerile, L. Euleri kirjavahetus teiste teadlastega jt. Rohkem kui 2900 autograafi sisaldab Ermitaaži konservaatorilt ja Peterburi Teaduste Akadeemia arhivaarilt F. L. Schardiuse annetusena Tartu ülikooli 50 a. juubeliks 1852. a. saadud kogu. F. L. Schardiuse ja prof. K. Morgensterni kogudes leidub kirju ja autograafe kuulsailt kirjanikelt (J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, V. Hugo, H. de Balzac, G. Sand, A. Dumas (isa ja poeg), Ch. Dickens, M. J. Lermontov, A. S. Gribojedov, I. A. Krölov, N. V. Gogol jt.), teadlastelt (A. M. Ampère, R. A. Réaumur, A. Celsius, M. Faraday, P. S. Pallas, A. Humboldt jt.), filosoofidelt (F. M. Voltaire, D. Diderot), ühiskondliku elu tegelastelt (Napoleon I, kardinalid Mazarin ja Richelieu), muusikutelt (G. F. Händel, F. J. Haydn, W. A. Mozart, L. v. Beethoven, F. Liszt, N. Paganini).

Noodikogu sisaldab üle 2300 üksuse vokaal- ja instrumentaalteoseid klassikalise muusika valdkonnast XIX saj. — XX saj. alguse väljaannetes. Praegu täieneb fond peamiselt eestikeelse kirjanduse sundeksemplarina saabuvate noodiväljaannetega.

De secreto conflictu curarum mearum habet primus
Iuravit felix illustris oratoris et poete sui
in si petrarche prohemium.

Hic meo michi quid et sepissime
cogitanti qualis tunc hanc vitam
concessisset qualis te fore cognovissim
conterget inquit ut ne sciret egros
nos solent sompniis opprimeret
si amant atque puergile mulier quodam tenerru
bilis etatis et firmis formaeque non satis ub
hominibus intellecta mecum quibus tunc adesse
videret virgine summe et habere mirabat et fi
tes heret igitur me suspente infuete tunc as
pectu et adversu vidios quos oculi suoz
sol fundebat non audente oculis antellere sic
alloquit Non trepidare Non te spes nova p
turbet Errores tuos miserrata de lon quo
te postulat tibi auxilium despondi satis sic
hactenus coram caligantibus vultu affert
nos si usque adeo incerta ipsa minime
futuri speras si eos ad certum suspul
ego auditis nec dum pauore depositis rationem
illud memulo vix ore respondi O quod me
moza virgo utique hanc tibi voluit morali
nec vox hominis sonat Illa ego sic inquit
qua tu in affrica nostra curiosa quadam
elegancia desepisti tibi non speras quod amphy
on ille ducens i certamine quid condonans sic
mox adhibitis vobis hinc ratione clarissimas

à Brangin 15. Janvier 1755.

J'ai reçu, à Combaux, dans votre ancienne patrie, la lettre — que vous m'avez écrite à Colmar. Elle mauvaise sante, et le conseil des medecins m'avaient determine à aller prendre les bains d'Als en savoye; mais la saison étant devenue — très rigoureuse, j'ai été obligé de m'arrêter dans le château d'un de mes amis, où je passerai prochainement l'hiver. ~~Je~~ voudrais avoir de fortes de m'envoyer des nouvelles dont vous ne — parlez, je vous en ai très obligé. J'ai vu dans votre pays — plusieurs personnes d'un rare mérite; elles m'ont inspiré le desir de m'y fixer et d'y achever ma vie. Ce desir serait bien plus fort si vous étiez sur les bords du lac de Genève. Je suis du meilleur de mon cœur, à Combaux, votre très-humble et très-obéissant serviteur *Voltaire*

F. M. Voltaire'i kiri J. E. Roques'ile 15. jaan. 1755. a.

Huvitava osa raamatukogu fondidest moodustab gravüüride kogu (üle 4400), kuhu kuulub gravüüre XVI—XVIII saj. Lääne-Euroopa meistreilt ja rohkesti originaaljoonistusi (nende hulgas kaks J. W. Goethe joonistust).

Mikrofilmide fond sisaldab mikrofilme uuemaist välismaa ajakirjadest, raamatuist ja üksikartikleist.

Peale ülalnimetatud fondide, mis on määratud TRÜ Teadusliku Raamatukogu lugejate teenindamiseks, kuulub raamatukogule veel üle 324 000 köiteline reserv-vahetusfond, mille baasil toimub ühelt poolt raamatukogu põhifondi täiendamine, teiselt poolt vahetus teiste raamatukogudega. Fond sisaldab kirjandust kõigilt teadusaladelt, eeskätt XIX saj. saksa- ja venekeelseid väljaandeid ja rohkesti ka TRÜ väljaandeid.

Ajaloo-Keeleteaduskonna raamatukogu (asutatud 1899. a.) fond hõlmab üle 42 600 köite teaduskonna profiilile vastavat kirjandust, sealhulgas rohkesti võõrkeelset. Soome-ugri keeleteaduse alal on raamatukogu üks täielikumaid NSV Liidus.

Kateedrite, kabinettide ja laboratooriumide juurde kuuluvad raamatukogud sisaldavad käsiraamatuid, õpikuid ja ajakirju vastavalt erialalt. Suuremad ja väärtuslikumad fondid on keemiakateedrite raamatukogul (üle 31 000 köite), geoloogia kateedri raamatukogul (u. 24 000 köidet), Klassikalise Muinasteaduse Muuseumil (ligi 12 000 köidet, sealhulgas rohkesti väärtuslikku klassikalise filoloogia ja kunsti alast kirjandust).

III. Kataloogid

Trükiteoste läbitöötamine ja kataloogide organiseerimine on iga raamatukogu üks tähtsamaid ülesandeid. Raamatukogu rikkalikud fondid on lugejaile kättesaadavad ainult hästi korraldatud kataloogide abil.

Iga TRÜ Teaduslikku Raamatukokku saabunud trükiteos kirjeldatakse kataloogikaardil, mis sisaldab järgmisi andmeid: teose autori perekonna- ja eesnimi, teose pealkiri, alapealkirja andmed, ilmumiskoht, kirjastuse nimetus, ilmumisaasta, lehekülgede ja illustratsioonide arv, seeriapealkiri, väljaandva kollektiivi nimetus ja mitmesugused märkused. Kaardi vasakus ülanurgas asub raamatu kohaviit (šiffer), mis näitab raamatu kohta raamatuhoidlas. Kirje paljundatakse vajalikus eksemplaride arvus kõikide kataloogide jaoks.

A-23619

Agur, Ustus
Mõtlevad masinad. Elektronarvutusmasina
tänapäev ja tulevik. Tln., ERK, 1961.

182 lk., illustr.; 14 l. illustr. (Teaduse
teedelt.)

Bibliogr.: lk. 178—180.

Raamatud enam kui kolme autoriga, kogumikud mitme autori töödest ja anonüümsed teosed saavad kirje pealkirja järgi.

A-24859

Füüsikalise keemia ja kolloidkeemia praktikum. Õpik
kõrg. õppeasutustes. Tln., ERK, 1962.

310 lk., joon.

Pealk. ees aut.: K. Haldma, A. Koorits, V. Past jt.

Bibliogr.: lk. 296.

Asutuste ja organisatsioonide ametlikud väljaanded, kongresside ja konverentside materjalid peegelduvad kataloogides vastava asutuse (või konverentsi) nimetuse järgi.

A-25451

Tartu Ülikool. Majandusliku analüüsi alane teaduslik
konverents.

Teesid. Trt., 1963.

38 lk.

Osa teksti vene keeles.

Kõikide maade valitsuste ametlikud dokumendid, seadused ja määrused kataloogitakse vastava maa geograafilise nimetuse all.

A-23366

Eesti NSV. Seadused ja määrused.

Eesti NSV kohtukorralduse seadus.
Tln., ERK, 1960.

44 lk.

Paralleeltekst vene keeles.

TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogide süsteem koosneb arvukaist kataloogidest ja kartoteekidest (üle 30), mis avavad raamatufondi mitmest erinevast aspektist ja peegeldavad fondi üksikuid osi.

Alfabeetiline kataloog võimaldab lugejal kindlaks teha, kas kogus on olemas talle vajalik konkreetne teos ja millised teatud autori teosed leiduvad raamatukogus. Alfabeetilises kataloogis on kaardid järjestatud autorite perekonnanimede, teoste pealkirjade (kui autoreid on üle 3, anonüümsed teosed) ja asutuste või organisatsioonide nimetuste ühises alfabeedis.

Elango, Aleksander

Elango, J.

Elektriku käsiraamat.

Elektriseadmete ehitamise eeskirjad.

Elgas, J.

Eluta looduse kaitse.

Emakeele selts. Tallinn.

Lugeja leiab vajaduse korral soovitava teose ka teise ja kolmanda autori, koostaja, toimetaja nime järgi, isiku nime järgi, keda teoses käsitletakse, ja mõningatel juhtudel pealkirja järgi. Selleks on alfabeetilisse kataloogi asetatud täiendkirjed vastavasse alfabeedi ossa. Nii peegeldub näit. K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku partei manifest» alfabeetilises kataloogis nii K. Marxi kui F. Engelsi nime järgi.

K $\frac{13}{M 64}$

Engels, Friedrich.

Marx, Karl ja Engels, Friedrich.

Kommunistliku partei manifest. Tln., 1955.

Ühe autori teoste järjestamisel kataloogis asetatakse esikohale selle autori kogutud teosed, järgnevalt valitud teosed ning seejärel üksikud teosed nende pealkirjade alfabeedis. Autori enda teoste järgnevad kaardid raamatute kohta, mis käsitlevad autori elu ja loomingut. Näit.: Vilde, Eduard.

Kogutud teosed. Kd. 1–33.

Teosed.

Valitud teosed. Kd. 1–4.

Ameti poolest kosilane.

Artikleid ja kirju.

Astla vastu.

Jack Brown... jne.

Vilde, Eduard, toim.

Vilde, Eduard, tema kohta.

Alfabeetilises kataloogis peegelduvad ühe teose eri trükid vastupidi-kronoloogilises järjestuses (s. o. esikohal asub teose uusim trükk).

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on rida alfabeetilisi katalooge. Neist lugejate alfabeetilised kataloogid sisaldavad uuemat kirjandust ja asuvad kataloogide ruumis:

1. Eestikeelse kirjanduse alfabeetiline kataloog hõlmab kogu fondides leiduva eestikeelse kirjanduse (raamatud, dissertatsioonid, perioodilised väljaanded).

2. Venekeelse kirjanduse alfabeetiline kataloog peegeldab nõukogude kirjandust alates 1917. a. Venekeelse kirjanduse kõrval kuuluvad siia ka teosed teistes vene alfabeeti kasutatavais keeltes.

3. Võõrkeelse kirjanduse alfabeetiline kataloog sisaldab alates 1945. a. raamatukokku saabunud kirjandust (teose ilmumisaasta võib olla ka varasem).

4. Venekeelse perioodika alfabeetiline kataloog peegeldab perioodika fondi kuuluvaid ajakirju, teaduslike asutuste toimetisi, bülletääne, aastaraamatuid. Teaduslike asutuste väljaanded on kirjeldatud vastava asutuse nimetuse järgi.

Näit. väljaande «Ученые записки Московского ордена Ленина государственного университета им. М. В. Ломоносова» leiab lugeja nimetuse all:

Московский университет им. М. В. Ломоносова.

Ученые записки.

5. Võõrkeelse perioodika alfabeetiline kataloog (praegu koostamisel).

Süsteemaatiline kataloog avab raamatufondi sisuliselt teadusalade kaupa, mis järgnevad üksteisele kindlas loogilises süsteemis. Süsteemaatilise kataloogi abil leiab lugeja, millised raamatud on raamatukogus olemas ühe või teise teda huvitava teadusala või üksikküsimuse kohta; samuti kasutatakse süsteemaatilist kataloogi raamatu leidmiseks, mille autorit või pealkirja lugeja täpselt ei tea.

TRÜ Teadusliku Raamatukogu süsteemaatiline kataloog on organiseeritud kümnendliigitussüsteemi alusel. Kataloogikaardid on rühmitatud pealiikidesse, millest igaüks vastab teatud teadusalale. Iga pealiik jaguneb temale alluvaiks liikideks, viimased omakorda alaliikideks jne.

SÜSTEMAATILISE KATALOOGI PEALIIGID JA TÄHTSAMAD LIIGID

0 Üldteosed.

001 Teadus (üldküsimused).

002 Raamat. Kiri.

008 Kultuur (üldküsimused).

01 Bibliograafia.

02 Raamatukogundus.

03 Entsüklopeediad, teatmikud (üldised).

05/07 Ajakirjandus. Žurnalistika.

06 Teaduslikud asutused ja organisatsioonid.

1 Filosoofia. Dialektiline ja ajalooline materialism.

1M Dialektiline materialism.

1MI Ajalooline materialism.

1(09) Filosoofia ajalugu.

15 Psühholoogia.

16 Loogika.

- 2 Ateism. Usk.
- 3K Marksism-leninism.
 - 3K1 K. Marx, F. Engels. Nende teosed ja kirjandus nende kohta.
 - 3K2 V. I. Lenin. Tema teosed ja kirjandus tema kohta.
 - 3KП NLKP.
 - 3KCM ÜLKNÜ.
 - 3KI5 Välismaade kommunistlikud ja töölisparteid.
- 3 Ühiskondlik-poliitiline kirjandus.
 - 31 Statistika.
 - 32 Poliitika.
 - 33 Majandusteadused.
 - 34 Õigus.
 - 35 Haldus.
 - 355 Sõjandus.
 - 36 Sotsiaalhooldus. Riiklik kindlustus.
 - 37 Haridus. Pedagoogika.
 - 39 Elu-olu.
- 4 Keeleteadus.
 - 41 Üldkeeleteadus.
 - 4.CЭ Eesti keel.
 - 4.C1/9 Slaavi keeled.
 - 4.C1 Vene keel.
 - 42/43 Germaani keeled.
 - 44/46 Romaani keeled.
 - 47/48 Antiikkeeled.
 - 49 Teised keeled.
- 5 Loodusteadused. Matemaatika.
 - 51 Matemaatika.
 - 52 Astronoomia.
 - 53 Füüsika.
 - 54 Keemia.
 - 55 Geoloogia. Füüsiline geograafia.
 - 56 Paleontoloogia.
 - 57 Bioloogia.
 - 58 Botaanika.
 - 59 Zooloogia.
- 61 Arstiteadus.
- 619 Veterinaaria.
- 62,64/69 Tehnika. Tööstus.
- 63 Põllumajandus.

- 7 Kunst.
- 796 Kehakultuur. Sport.
- 8 Kirjandusteadus. Ilukirjandus.
- 8.CƏ Eesti kirjandus.
- 8.CP Vene kirjandus.
- 8.C Teiste NSV Liidu rahvaste kirjandus.
- 8.И Välismaa rahvaste kirjandus.
- 8.A Antiikkirjandus.
- 8.Д Lastekirjandus.
- 9 Ajalugu.
- 9(C) NSV Liidu ajalugu.
- 9(CƏ) Eesti NSV ajalugu.
- 9(И) Välismaa rahvaste ajalugu.
- 902.6 Arheoloogia.
- 902.7 Etnograafia.
- 91 Geograafia.
- 91(C) NSV Liidu geograafia.
- 91(4/9) Välismaade geograafia.

TRU Teadusliku Raamatukogu süstemaatiline kataloog sisaldab kirjandust kõikides keeltes, kusjuures igas liigis ja rubriigis asub esikohal eestikeelne kirjandus, seejärel venekeelne ja rubriigi lõpul võõrkeelne kirjandus. Nimetatud keelegruppide piires on kaardid järjestatud alfabeetiliselt.

Süstemaatiline kataloog peegeldab kirjandust (raamatuid, TRÜ-s kaitstud dissertatsioone, autoreferaate), mis on raamatukogusse saabunud alates 1948. a.* Autoreferaadid ja dissertatsioonid on eraldatud igas liigis eri rubriikidena vastava liigi alguses. Samuti on iga liigi algusesse koondatud vastava ala õpikud, eraldi alarubriikidega kõrgemate koolide õpikute jaoks. Mõnedest materjalidest (marksismi-leninismi rajajate teosed, populaarteaduslikud brošüürid, keskkooliõpikud) asetatakse kataloogi kaart ainult uusima trüki kohta.

Liigid kataloogis on üksteisest eraldatud vahekaartidega, mille peale liigi nimetuse ja indeksi (numbrilise või numbrilis-tähelise leppemärgi teatud teadusala või teema tähistamiseks) leiduvad veel viited. Viited abistavad lugejal orienteeruda kataloogi struktuuris, juhtides neid teiste, sisult lähedaste liikide juurde, kust võib leida täiendavalt kirjandust sama teema kohta.

Süstemaatilise kataloogi struktuurist annab ülevaate kataloogi kohal seinal asuv pealiikide skeem, mis juhatab kätte ka vastavate

* Teose ilmumisaasta võib olla ka varasem (ajavahemikust 1917—1947).

kastide numbrid. Kirjanduse leidmist hõlbustab alfabeetiline märksõnade kartoteek (venekeelne), mis asub süstemaatilise kataloogi juures. Selle kartoteegi kaartidel leiduvad kõigi teadusalade, tehnikaharude, kunstiliikide ja ühiskondliku elu nähtuste ning nende raamesse kuuluvate üksikute mõistete ja küsimuste nimetused alfabeetilisest järjestuses koos vastava liigi indeksiga, kus selle ala või küsimuse kohta leidub kirjandust. Näit. lugeja, keda huvitab plasma füüsika, leiab P tähe alt kaardi märksõnaga:

Plasma (füüsika) 533.9

Seejärel tuleb kataloogis leida vastava indeksiga liik. Igas kataloogikastis paiknevad liigid on loetletud kasti etiketil.

Kahe viimase kuu jooksul raamatukogusse saabunud raamatuid peegeldab uudiskirjanduse süstemaatiline kartoteek.

Perioodiliste väljaannete süstemaatiline kataloog (samuti kümnendliigitussüsteemi alusel) haarab perioodilisi väljaandeid kõikides keeltes. Kirjed kataloogis on lühendatud, s. o. sisaldavad väljaande nimetuse, ilmumisandmed ja kohaviida; väljaande üksiknumbrite kohta täpsemate andmete saamiseks tuleb kasutada perioodika alfabeetilist kataloogi.

Teatmekirjanduse märksõnakataloog sisaldab eesti-, vene- ja võõrkeelset teatmekirjandust alates 1948. a. Märksõnakataloogis on trükiteoste kaardid rühmitatud teostes käsitletavate teemade või ainete nimetuste (märksõnade) järgi, mis on omavahel järjestatud alfabeetiliselt. Näit.: Analüütiline keemia.

Anatoomia.

Antiikkirjandus.

Apteegid.

Armeenia NSV. jne.

Õpperaamatukogu fondi peegeldavad õppekirjanduse alfabeetiline ja süstemaatiline kataloog. Süstemaatiline kataloog baseerub samuti kümnendliigitussüsteemil ning selle juurde kuuluvad alfabeetiliselt märksõnade kartoteegid eesti ja vene keeles.

Peale selle on TRÜ Teaduslikus Raamatukogus veel rida vanema kirjanduse ja sisetöökatalooge, mida saab kasutada raamatukogu töötajate vahendusel. Neist tähtsamad on:

1. Venekeelse kirjanduse alfabeetiline trükitud kataloog «Каталог русских книг Библиотеки Имп. Юрьевского университета» (Юрьев, 1910), 653 lk. Kataloog hõlmab kirjandust (raamatud, perioodika, dissertatsioonid) kuni 1908. a-ni. Kataloogi lisad ilmusid Tartu ülikooli toimetistes «Ученые записки...» 1911—1917.

2. Perioodika alfabeetiline trükitud kataloog «Tartu Ülikooli-raamatukogude ajakirjade nimestik» (Trt., 1940), 676 lk. Kataloog esitab andmed ülikooli raamatukogu ja kõigi tookordsete ülikooli

allasutuste vene- ja võõrkeelsete perioodiliste väljaannete kohta kuni 1930. a-ni.

3. Võõrkeelse kirjanduse alfabeetiline sedelkataloog, mis peegeldab kõiki raamatukogus leiduvaid võõrkeelseid raamatuid kuni 1961. a. ja perioodikat kuni 1945. a. Selles, samuti teistes vanema kirjanduse kataloogides on kirjed koostatud nn. preisi instruksioonide alusel, mille kohaselt autorita teoste puhul on esikohale toodud pealkirja esimene, nimetavas käändes olev nimisõna. Näit.

Völkerkunde, Illustrierte. Hrsg. v.
Georg Büschau.

4. Dissertatsioonide ja autoreferaatide alfabeetiline kataloog, mis koosneb kahest osast:

a) ladina alfabeedi osa (sisaldab ka eestikeelsete dissertatsioonide sedeleid),

b) vene alfabeedi osa.

Mõlemaid katalooge täiendatakse jooksvalt saabuvate dissertatsioonide, autoreferaatide ja teaduslike artiklite separaatide kirjetega. Eraldi kataloogid on ülikoolide programmide ja TRÜ üliõpilaste auhinnatööde kohta.

5. Estica fondi sõnastikkataloog.

6. Kateedrite raamatukogude alfabeetiline koondkataloog, mis peegeldab kõikides TRÜ kateedrite, kabinetide ja laboratooriumide raamatukogudes leiduvaid raamatuid, perioodilisi väljaandeid ja mikrofilme.

Lisaks nimetatule hõlmab raamatukogu kataloogide süsteem veel mitu spetsiaalset kataloogi üksikute fondide kohta (käsi kirjad, kirjade ja autograafide kogud, noodid, gravüürid), vanema kirjanduse kohta (süsteemaatiline kataloog kuni 1914, sõnastikkataloog 1895—1945 jt.), sisetöö eesmärkideks koostatud katalooge (alfabeetiline generaalkataloog, topograafilised kataloogid jmt.).*

Kataloogide kasutamisel abistab lugejaid valvebibliograaf.

Ajaloo-Keeleteaduskonna raamatukogu fonde avavad alfabeetiline ja süsteemaatiline kataloog. Kateedrite raamatukogudes on alfabeetilised kartoteegid.

* Täpsema ülevaate raamatukogu kataloogidest ja neis peegelduvast kirjandusest annavad lisad nr. 1 ja 2.

IV. LUGEJATE TEENINDAMINE

TRÜ Teaduslik Raamatukogu teenindab lugejaid abonementide kaudu, lugemissaalides, raamatukogudevahelise abonemendi ja kaugabonemendi vahendusel. Raamatukogu lugejaiks võivad olla TRÜ õppejõud, aspirandid, teaduslikud töötajad, üliõpilased, teenistujad ja töölised, EPA õppejõud ja üliõpilased ning kõik isikud, kes vajavad kirjandust teaduslikuks tööks või tootmisalaseks tegevuseks. Lugejaks registreerimine toimub Teadusliku Raamatukogu abonemendis.

Teadusliku Raamatukogu abonement registreerib lugejaks TRÜ õppejõude, aspirante, teaduslikke töötajaid, üliõpilasi, teenistujaid ja töölisi ning isikuid väljastpoolt TRÜ kollektiivi.

Teadusliku Raamatukogu abonement.

Registreerimine toimub üliõpilaspileti, aspirandidtõendi või töötõendi esitamisel. Töötajaid väljastpoolt TRÜ-d registreeritakse lugejaks passi ja nende töökoha poolt väljaantud garantiikohustuse alusel. Garantiikohustuse blanketid on saadaval abonemendis. Igale lugejale antakse välja lugejapilet, mille alusel saab kasutada nii Teaduslikku Raamatukogu kui ka Oopperaamatukogu abonementi ja lugemissaale.

Raamatute laenutamine koju abonemendi kaudu toimub lugeja poolt täidetud soovisedeli põhjal (vt. näidis 1 lk. 45). Soovide rahuldamise kindlustamiseks on vaja soovisedelid täpselt täita kõigi vajalike andmetega loetavas käekirjas. Marksismi-leninismi rajajate teoseid laenutatakse ka lugeja suulisel nõudmisel.

Lugeja saab soovitud raamatu hiljemalt 1 tunni jooksul pärast soovisedeli esitamist. Tellitud raamatuid hoitakse abonemendis 3 päeva. Väljalaenutatud raamatuile kirjutatakse soovijad järjekorda.

Kirjanduse laenutamise tähtajaks on TRÜ õppejõududele, aspirantidele ja teaduslikele töötajatele 2 kuud, üliõpilastele, teenistujatele, töölistele ja lugejatele väljastpoolt TRÜ-d 1 kuu. Ilukirjandust laenutatakse TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonna üliõpilastele 1 kuuks, teistele lugejatele 2 nädalaks. TRÜ kaugõppeüliõpilastele laenutatakse kirjandust ka väljapoole Tartut.

Koju ei laenutata käsikirju, haruldasi raamatuid, dissertatsioone, autoreferate, atlasid, kaarte, noote, ajakirju, teatmekirjandust, samuti ainukest eksemplari teostest, mille järele on pidev nõudmine. Neid väljaandeid on võimalik kasutada raamatukogu lugemissaalides.

Lugemissaalid. TRÜ Teadusliku Raamatukogu hoones on lugejate kasutusse kaks lugemissaali 120 kohaga.

Üldlugemissaal teenindab kõiki raamatukogu lugejaid teatmekirjanduse ja kõigi TRÜ Teadusliku Raamatukogu fondides leiduvate väljaannete osas. Lugemissaalis kasutamiseks antakse kirjandust lugejapileti alusel. Fondidest tellitava kirjanduse saamiseks täidetakse soovisedel (vt. näidis 3 lk. 46). Teatmekirjandus, samuti üks eksemplar kõigist marksismi-leninismi rajajate teostest asub lugemissaalis avariileil ning neid valivad lugejad ise. Teatmekirjandus on paigutatud süstemaatiliselt ning selle leidmist hõlbustab lugemissaali seinal ripuvad paigutusskeem. Uuest teatmekirjandusest korraldatakse lugemissaalis regulaarselt väljapanekuid.

Mikrofilmide lugemiseks on lugemissaalis mikrofilmide lugemise aparaadid.

Perioodika lugemissaal teenindab lugejaid jooksva aasta perioodiliste väljaannete laenutamisel. Avariileil asuvad Eesti NSV ajalehed ja ajakirjad, NSV Liidu kesksed ajalehed, venekeelsed ajakirjad, võõrkeelsed ajakirjad ja ajalehed. Lugemissaali seinal asuv alfabeetiline nimestik võimaldab kiiresti leida vajaliku väl-

Õpperaamatukogu lugemissaal.

jaande asukoha riivil. Kasutatud väljaannete arvu registreerivad lugejad ise vastavas päevikus.

Raamatute väljaviimine lugemissaalidest on rangelt keelatud. Selle nõude vastu eksimisel kaotab lugeja raamatukogu kasutamise õiguse.

Õpperaamatukogu (V. Kingissepa t. 15a) teenindab kõiki TRÜ üliõpilasi, samuti ka õppejõude, aspirante ja kateedreid õppekirjanduse ja õppetöoks vajaliku täiendava kirjanduse laenutamisel. Kõige rohkem kasutavad Õpperaamatukogu nooremate kursuste üliõpilased.

Raamatukogu kasutatakse lugejapileti alusel (ühine nii Teaduslikus kui Õpperaamatukogus).

Õpperaamatukogu laenutab kirjandust nii koju kui kohal kasutamiseks. Koju laenutatakse lugeja poolt esitatud soovisedeli alusel (vt. näidis 2 lk. 45). Õppekirjandust laenutatakse üheks semestriks, ilukirjandust kaheks nädalaks. Õpperaamatukogu lugemissaal mahutab 220 lugejat. Kõigist Õpperaamatukogus leiduvaist teostest on vähemalt üks eksemplar alati saadaval lugemissaalis kasutamiseks. Raamat väljastatakse lugemissaalis kasutamiseks lugejapileti vastu.

Kirjanduse valikuks on Õpperaamatukogus alfabeetiline ja süstemaatiline kataloog. Uudiskirjanduse tutvustamiseks korraldatakse regulaarselt väljapanekuid. Eksponeeritakse ka temaatilisi näitusi.

Raamatukogudevaheline abonement. TRÜ Teadusliku Raamatukogu fondides puuduvad raamatuid, ajakirju ja mikrofilme tellitakse lugeja nõudmisel välja raamatukogudevahelise abonemendi (RVA) kaudu teistest NSV Liidu raamatukogudest. Raamatuid saadakse ligi 30-st NSV Liidu raamatukogust, sealhulgas V. I. Lenini nim. NSVL Riiklikust Raamatukogust, M. E. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklikust Avalikust Raamatukogust, NSVL Teaduste Akadeemia Raamatukogust, Üleliidulisest Riiklikust Väliskirjanduse Raamatukogust jne. 1965. a. saadi teistest raamatukogudest ligi 3800 raamatut, ajakirja ja mikrofilmi. RVA kaudu saadud raamatuid on lugejail õigus kasutada 1 kuu vältel.

TRÜ Teaduslik Raamatukogu saadab omalt poolt RVA korras raamatuid rohkem kui 130-le Eesti NSV ja teiste vennasvabariikide raamatukogudele. Eriti rohkesti kasutavad RVA kaudu raamatukogu fonde TRÜ kaugõppeüliõpilased, tellides kohaliku raamatukogu vahendusel õppetööks vajalikku kirjandust. 1965. a. saadeti teistele raamatukogudele üle 1000 köite. RVA teel ei saadeta välja käsikirju, haruldasi raamatuid, dissertatsioone, teatmekirjandust, raamatuid, mida raamatukogus on üks eksemplar ja mida kohapeal pidevalt kasutatakse.

Kaugabonement (KA) teenindab TRÜ kaugõppeüliõpilasi, kes elavad väljaspool Tartut ja on registreeritud TRÜ Teadusliku Raamatukogu lugejaiks. Kaugabonement saadab raamatud posti teel vahetult koju. Raamatu tellimiseks kaugabonemendi kaudu täidab lugeja KA soovisedeli (vt. näidis 4 lk. 47). Raamatu saamisel tuleb soovisedeli alumine pool raamatukogule tagasi saata koos märkusega raamatu saamise kohta.

Raamatute väljasaatmise kulud tasub raamatukogu, tagastamiskulud lugeja.

NÄIDIS 1

Abonemendi soovisedel Требование в абонемент

Kohaviidad — Шифры *A-20094*

Autor *Jakobson, A.*

Автор

Pealkiri *Valitud teosed.*

Заглавие

Kõide, nr. *11.*

Том, вып.

Ilumisaasta *1959*

Год издания

Lugeja pileti nr. *3095b*

№ чит. билета

Kuupäev *25. 03. 65.*

Дата

Lugeja nimi *Vainu, Asta*

Фамилия читателя

TRU Teadusliku Raamatukogu abonemendi soovisedel.

NÄIDIS 2

Soovisedel — Требование

Kohaviidad N $\frac{XV}{A-629}$

Шифры

Autor *Laugaste, E.*

Автор

Pealkiri *Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest*

Заглавие

Ilumisaasta *1965*

Год издания

6. 05. 65

Kuupäev — Дата

Kask, Endel

Lugeja nimi — Фамилия читателя

429

Lugeja pileti nr. — № билета читателя

Õpperaamatukogu abonemendi soovisedel.

Lugemissaali soovisedel
Требование в читальный зал

Kohaviidad — Шифры *Diss. Trt. 305 867*

Autor *Kaasik, Ü.*

Автор

Pealkiri *Iteratsioonimeetoditest Banachi ruumis.*

Заглавие

Kõide nr.

Том, вып.

Ilumisaasta *1956.*

Год издания

Lugeja pileti nr. *4125 a*

№ чит. билета

Kuupäev *4. 04. 65*

Дата

Lugeja nimi *Saar, A.*

Фамилия читателя

Kohaviidad — Шифры *Diss. Trt. 305 867*

Autor *Kaasik, Ü.*

Автор

Pealkiri *Iteratsioonimeetoditest Banachi ruumis.*

Заглавие

Kõide nr.

Том, вып.

Ilumisaasta *1956.*

Год издания

Lugeja pileti nr. *4125 a*

№ чит. билета

Kuupäev *4. 04. 65*

Дата

Lugeja nimi *Saar, A.*

Фамилия читателя

Lugemiss.

Чит. з.

TRU Teadusliku Raamatukogu lugemissaali soovisedel.

NÄIDIS 4

Kaugabonemendi püdeleht
Бланк-требование по заочному абонементу

Ebaselgelt kirjutatud tellimised jäävad täitmata
Неразборчиво и сокращенно заполненное требование не выполняется

Lugeja nimi Kalm, Leili *

Фамилия читателя

Lugeja nr. 3720b

Kuupäev 27. 02. 65

№ читателя

Дата

Autor

Автор

Pealkiri Füüsika üldkursus.

Заглавие

Köide 2.

Том

Ilumiskoht ja aasta Tln., 1961.

Место и год издания

Lugeja allkiri L. Kalm

Подпись читателя

Lugeja nimi Kalm, L.

Фамилия читателя

Lugeja nr. 3720b.

Kuupäev 27. 02. 65.

№ читателя

Дата

Autor

Автор

Pealkiri Füüsika üldkursus.

Заглавие

Köide 2.

Том

Ilumiskoht ja aasta Tln., 1961.

Место и год издания

ARAULEMISE PÕHJUSED — ПРИЧИНЫ ОТКАЗА

Puudub raamatukogus Нет в б-ке	Loetakse Занято	KA korras ei laenutata По ЗА не выполняется	Kõitmisel В переплете	Lug.s.eks. Экз. Ч. З.
--------------------------------------	--------------------	--	--------------------------	--------------------------

Raamatu kättesaamisel tagastada raamatukogule
При получении книги вернуть библиотеке

Kaugabonemendi soovisedel.

V. BIBLIOGRAAFILINE TÖÖ

Bibliograafiaosakonna põhilised tööloigud on: 1) teatmebibliograafiline teenindamine ja informatsioon, 2) raamatukogu- ja bibliograafia-alaste teadmiste levitamine, 3) plaanipärane teaduslik-bibliograafiline töö.

Lugeja võib pöörduda bibliograafiaosakonna poole üsna mitmesuguste küsimustega. Bibliograafid abistavad, kui lugeja ise ei leia vajalikku raamatut või artiklit, kui on vaja täpsustada andmeid mõne teose kohta, leida retsensioone ja kriitilisi materjale, tsitaate või tsitaatide autoreid. Ka mitmesuguseid faktilisi andmeid, eriti biograafilisi, võib leida bibliograafide abiga. Bibliograafid juhatavad, kuidas leida kirjandust teatud teemal.

Teatmete saamiseks võib pöörduda bibliograafiaosakonna poole suuliselt, telefoni teel või kirjalikult. Igal aastal vastatakse mitmekümnele kirjalikule teatmetellimisele teistest liiduvabariikidest ja saadetakse välja umbes kümmekond tellija soovil koostatud kirjanduse nimestikku. Tellitud nimestikkudest jäävad kaardid bibliograafiaosakonda ja moodustavad teatmete arhiivi (praegu umbes 150 teemat).

Et lugejat informeerida uuest teatmekirjandusest, avaldatakse jooksvalt ajalehes «Tartu Riiklik Ülikool» tähtsamate uute teatmeteoste nimestikke. Uuest väliskirjandusest annab ülevaate 1960. aastast kord kvartalis ilmuv informatsiooniline bulletin «Raamatukogusse saabunud väliskirjandus». Bulletinäni numbrid on lugejale kasutamiseks Teadusliku Raamatukogu lugemissaalis, abonemendis, bibliograafiaosakonnas, Õperaamatukogus ja kõigis kateedrites.

Üheks tähtsamaks bibliograafiaosakonna ülesandeks on raamatukogu- ja bibliograafiaalaste teadmiste levitamine lugejate seas. Seda tehakse individuaalsete vestluste ja konsultatsioonide kaudu, juhatades lugejat kasutama katalooge, teatmeteoseid ja bibliograafiaid, andes näpunäiteid viitetechnikas. Samaks otstarbeks antakse soovijaile grupikonsultatsioone, ka isikutele väljastpoolt ülikooli. Alates 1960. aastast korraldatakse kõikide teaduskondade üliõpilastele süstemaatiliselt raamatukogulik-bibliograafilisi õppusi (I ja II või III kursusel), kus tutvustatakse raamatukogu kasutamise

Bibliograafiline õppus I kursuse üliõpilastele.

korda, katalooge, teatmeteoseid, üldisi ja erialaseid bibliograafiaid ja bibliograafilisi kartoteeke ning antakse juhiseid isikliku bibliograafilise kartoteegi koostamiseks. Iga õppus koosneb vestlusest koos praktiliste harjutustega.

Plaanipäraselt koostab bibliograafiaosakond mitmesuguseid bibliograafilisi kartoteeke. Tähtsaim neist on Tartu ülikooli bibliograafia kartoteek, mis sisaldab üle 65 000 kaardi ja hõlmab materjale ülikooli ajaloost ja ülikooli õppejõudude, teenistujate ning üliõpilaste trükis ilmunud töid kui ka kirjutisi nende kohta (*personalia*) alates 1802. aastast. Kartoteegist on trükis avaldatud: «Tartu Riiklikus Ülikoolis 1946—1959 kaitstud väitekirjad. Bibliograafia» (1961), «Tartu Ülikooli Arstiteaduskonnas 1892—1917 kaitstud väitekirjad. Bibliograafia» (1965) ning õppejõudude tööde bibliograafiad 1960, 1961, 1962 ja 1963. a. kohta, mida jätkatakse aastaraamatuna.

Teistest kartoteekidest võiks mainida eesti erialaste bibliograafiade annoteeritud kartoteeki, mis registreerib tähtsamaid teaduslik-informatsioonilisi bibliograafiaid kõigilt teadusaladelt — nii vanemaid kui ka uuemaid (seni kogutud umbes 200 kaarti). Viimastel aastatel registreeritakse ka materjale teaduse ajaloo kohta Eesti NSV-s.

Baltimaade kohta käivast venekeelsest kirjandusest — nii vanemast kui ka uuemast — säilitatakse ulatuslikku kartoteeki (üle 100 000 sedeli), mis on valminud raamatukogu endise direktori ja kauaaegse töötaja Karl Veltmanni elutööna.

Peale raamatukogutöötajate poolt koostatud kartoteekide on rida ulatuslikke bibliograafiaid valminud veel TRU raamatukogunduseosakonna üliõpilaste diplomitöödena. Nende hulgas on erialaseid nimestikke Eesti NSV ajaloo, kirjanduse, kunsti, meditsiini jt. aladelt; on mahukaid koduloobibliograafiaid mitmete rajoonide ja linnade kohta. Ajakirjadele «Looming», «Nõukogude Kool», «Sotsialistlik Põllumajandus» ja «Kehakultuur» on koostatud süstemaatilised sisuregistrid.

KUIDAS LEIDA KATALOOGIDEST KIRJANDUST ERI KEELTES

Keel	Kataloogi nimetus	Trükiteose laad	Kataloogi maht, kro- noloogili- sed piirid	Asukoht
Eesti- keelne kirjandus	alfabeetiline kataloog	raamatud, perioodika, dissert.	kõik	kataloogide ruum
	süsteemaatiline kataloog	raamatud, dissert.	alates 1950	„
	märksõna- kataloog	raamatud, perioodika, dissert.	kuni 1950	abonement
	teatmekirjanduse märksõna- kataloog	eestikeelne teatmekirj.	alates 1950	kataloogide ruum
	õppekirjanduse kataloogid	eestikeelne õppekirj., ilukirj.	kõik	Õpperaama- tukogu
	dissertatsioo- nide kataloog	TRU dissert., õppejõudude tööde sepa- raadid	kõik	abonement
Vene- keelne kirjandus	alfabeetiline kataloog	raamatud	alates 1917	kataloogide ruum
	alfabeetiline sedelkataloog	raamatud, perioodika	1917—1947	tõõruumid
	alfabeetiline sedelkataloog	„	kuni 1917	abonement
	alfabeetiline trükitud kataloog	„ ja dissert.	kuni 1908	„
	süsteemaatiline kataloog	raamatud, autorefe- raadid	alates 1948	kataloogide ruum
	sõnastikkataloog (märksõnaline osa)	raamatud	1895—1947	abonement

Keel	Kataloogi nimetus	Trükiteose laad	Kataloogi maht, kronoloogilised piirid	Asukoht
Venekeelne kirjandus	süsteemaatiline kataloog (vanem)	raamatud, perioodika, dissert. (osal.)	kuni 1914	töõruumid
	perioodika alfabeetiline kataloog	ajakirjad, toimetiste tüüpi väljaanded	kõik	kataloogide ruum
	perioodika trükitud kataloog	ajakirjad, toimetiste tüüpi väljaanded	kuni 1930	abonement
	teatmekirjanduse märksõnakataloog	venekeelne teatmekirj.	alates 1948	kataloogide ruum
	teatmekirjanduse sõnastik-kataloog	„	kuni 1948	bibliogr. osakond
	õppekirjanduse kataloogid	venekeelne õppekirj., ilukirj.	kõik	Õpperaamatukogu
	dissertatsioonide alfab. kataloog	dissert., autoreferaadid, separaadid, äratrükid	„	abonement
	Estica sõnastik-kataloog	raamatud, perioodika	„	„
Võõrkeelne kirjandus	alfabeetiline kataloog	raamatud	alates 1945 (ka varem ilmunud kirj., mis saabunud raamatukokku pärast 1950. a.)	kataloogide ruum
	alfabeetiline sedelkataloog	raamatud, osal, perioodika	kuni 1961	abonement
	süsteemaatiline kataloog	raamatud	alates 1945 (ka varem ilmunud kirj., mis saadud pärast 1950. a.)	kataloogide ruum
	sõnastik-kataloog	raamatud	1895—1945	abonement
	süsteemaatiline kataloog (vanem)	raamatud, perioodika, dissert. (osal.)	kuni 1914	töõruumid
perioodika alfabeetiline kataloog	ajakirjad, toimetiste tüüpi väljaanded	kõik	kataloogide ruum	

Keel	Kataloogi nimetus	Trükiteose laad	Kataloogi maht, kronoloogilised piirid	Asukoht
Võõrkeelne kirjandus	perioodika trükitud kataloog	ajakirjad, toimetiste tüüpi väljaanded	kuni 1930	abonement
	teatmekirjanduse märksõnakataloog	võõrkeelne teatmekirj.	alates 1945	kataloogide ruum
	teatmekirjanduse sõnastik-kataloog	võõrkeelne teatmekirj.	kuni 1945	bibliogr. osak.
	õppekirjanduse kataloogid	võõrkeelne õppetstarbeline kirj.	kõik	Õppe- raamatukogu
	dissertatsioonide alfab. kataloog	dissert., sepa- raadid, ära- trükid	„	abonement
	programmide kataloog	välismaade ülikoolide programmid, loengute kavad	„	abonement
	Estica sõnastik-kataloog	raamatud, perioodika	„	abonement

NB. Kirjandus NSV Liidu rahvaste keeltes (ukraina, valgevene jt.) ning vene tähestikku kasutavates võõrkeeltes (bulgaaria, serbia) peegeldub kataloogides koos venekeelse kirjandusega. Kirjandus ladina alfabeeti kasutavates NSV Liidu rahvaste keeltes (läti, leedu) leidub kataloogides koos võõrkeelse kirjandusega.

RAAMATUKOGU FONDID JA NENDE
PEEGELDUMINE KATALOOGIDES

Fondi nimetus	Kohaviida näidis	Kataloog
Eestikeelse kirjanduse fond	A—23354	alfabeetiline kataloog süsteemaatiline kataloog (alates 1950) märksõnakataloog (kuni 1950)
Nõukogude kirjanduse fond	1 $\frac{XII}{A-2045}$	alfabeetiline kataloog süsteemaatiline kataloog sõnastikkataloog (märksõna- line osa kuni 1947)
Välismaa uuema kirjan- duse fond	XV A—745	alfabeetiline kataloog (alates 1945, osal. ka varem ilmunud kirjandus) süsteemaatiline kataloog sõnastikkataloog (kuni 1945) alfabeetiline sedelkataloog (ku- ni 1961)
Vanema vene- ja võõr- keelse kirjanduse fond	XV 47 b, 4 XIII A—13771	venekeelse kirjanduse alfabeeti- line trükitud kataloog (kuni 1908) venekeelse kirjanduse alfabeeti- line sedelkataloog (kuni 1917) võõrkeelse kirjanduse alfabeeti- line sedelkataloog sõnastikkataloog süsteemaatiline kataloog (vanem)
Õppekirjanduse fond	N $\frac{X}{B-312}$	õppekirjanduse alfabeetiline kataloog õppekirjanduse süsteemaatiline kataloog
Marksismi-leninismi rajajate teoste fond	K $\frac{23}{M 584}$	alfabeetilised kataloogid (kõi- gis keeltes) süsteemaatiline kataloog

Fondi nimetus	Kohaviida näidis	Kataloog
Perioodika fond	<u>P</u> A—1451	venekeelse perioodika alfabeetiline kataloog võõrkeelse perioodika alfabeetiline kataloog perioodika alfabeetiline trükitud kataloog (kuni 1930) võõrkeelse kirjanduse alfabeetiline sedelkataloog (kuni 1945) venekeelse kirjanduse alfabeetilisest sedelkataloogist
Teatmekirjanduse fond	4 Bi—5, S sa-ven	teatmekirjanduse märksõnakataloog teatmekirjanduse sõnastikkataloog (kuni 1948) alfabeetilisest kataloogist (alates 1950) süsteemaatiline kataloog (alates 1950) võõrkeelse kirjanduse alfabeetiline sedelkataloog (kuni 1961) venekeelse kirjanduse alfabeetiline sedelkataloog (1917—1947)
Dissertatsioonide fond	343 421 Diss. Trt. 344 950	dissertatsioonide alfabeetilisest kataloogist (vene ja ladina šriftiga) süsteemaatiline kataloog (TRU dissertatsioonid, nõukogude autoreferaadid) süsteemaatiline kataloog (vanem) (osaliselt, kuni 1914) eestikeelse kirjanduse alfabeetiline kataloog (eestikeelset diss.) venekeelse kirjanduse trükitud alfabeetiline kataloog programmide kataloogid auhinnatööde kataloog
Estica fond	Estica A—492	Estica sõnastikkataloog võõrkeelse kirjanduse alfabeetiline sedelkataloog venekeelse kirjanduse alfabeetiline sedelkataloog
Memoriaalkogud	Mrg. 1547 Kling. 518 jne.	peegelduvad üldistes kataloogides vastavalt keelele ja perioodile
Käsikirjade fond	Mscr. 152	käsikirjade kataloogid: alfabeetiline temaatiline kirjade kataloog

Fondi nimetus	Kohaviida näidis	Kataloog
Schardiuse kogu		autograafide kataloog
Nootide fond	No—1577	nootide alfabeetiline kartoteek
Gravüüride kogu	G—2001	gravüüride alfabeetiline kartoteek
Reserv-vahetusfond	164 921	reserv-vahetusfondi alfabeetiline kartoteek.

NB. Raamatukogusse saabuv uudiskirjandus (eesti-, vene- ja võrkeelne) peegeldub uudiskirjanduse süstemaatilises kartoteegis.

THE SCIENTIFIC LIBRARY OF TARTU STATE UNIVERSITY

Summary

With its more than 2.6 million publications covering every field of science and learning, the University Library, or, — to give it its full title —, the Scientific Library of Tartu State University, is the largest book depository in the Estonian S.S.R. At the time of its foundation in 1802 it possessed about 4000 volumes, most of which had been donated by various persons, including Countess Lestocq and the Grand Duke Konstantin Pavlovich, the remainder having been acquired by purchase. Shortly afterwards, in 1806, the Library was transferred to its present premises, restored and converted from the ruins of the old Dome Cathedral. The Cathedral itself, erected in the 13th and 14th centuries, was in its time one of the most imposing monuments of early Gothic in the entire Baltic region. Destroyed by fire in 1624, it lay in ruins until the beginning of the 19th century, when the remains of the chancel were reconstructed to accommodate the Library after the project of Prof. W. Krause, accredited architect of the University.

Replenishment and enlargement of the stocks was effected from the outset in close collaboration with the various faculties of the University, which submitted both formal lists of desiderata and the personal recommendations of members of the teaching staff. Large numbers of periodicals were ordered, including the publications of various scientific and academic bodies. Special attention was devoted to the acquisition of handbooks, local publications and other printed matter dealing with the Baltic countries.

Fresh consignments of books were mainly ordered from Germany and St. Petersburg, later also from England and Italy. Bibliographical rarities, incunabula and large numbers of valuable early editions were purchased from private persons and second-hand book dealers. Among the lots which fell to the Library by auction mention should be made of a part of J. G. Herder's personal collection (170 vols., acquired 1806).

From the first exchanges played an important part in the enrichment of the Library stocks. Scientific journals and dissertations, curricula and syllabi from other universities were obtained in this way. Through its membership of the University Publications' Exchange Association (Akademischer Tauschverein), founded in Germany in 1818, the Library was able to negotiate exchanges with a number of German universities (Berlin, Göttingen, Greifswald, Heidelberg, Königsberg, Leipzig, etc.). By the end of the 1830s similar relations had been established with many prominent seats of learning in both other European countries (England, the Scandinavian countries, the Netherlands, etc.) and the United States. These exchanges became particularly extensive with the initiation in 1893 of the University's own series «Ученые записки Имп. Юрьевского университета» (Scientific Publications of the Imperial University of Yuryev), which enabled the Library to effect regular exchanges with similar publications of other Russian universities (Moscow, St. Petersburg, Kiev, Kazan, Tomsk, etc.), the Academy of Sciences and a number of scientific organisations.

Donations played an important part in the growth of the Library. They included some major gifts comprising entire personal libraries. Several such donations are still preserved as separate memorial collections (the libraries of Professor K. Morgenstern, Prof. F. Giese, F. M. Klinger, P. K. Aleksandrov, A. N. Neustroyev, etc.). A number of professors and lecturers of Tartu University bequeathed some of their books to the Library (G. F. and J.J.F. Parrot, W. Struve, K. Ch. Ledebour, M. H. Jacobi, A. S. Kaissarov, E. V. Tarle, V. E. Grabar and many others). Former students of the University also made gifts (K. E. Baer, V. I. Dal, M. S. Kutorga, the writers Hatchatur Abovyan, N. M. Yasykov, etc.).

The stocks of the Library grew relatively rapidly (at a rate of 2,000—3,000 vols. a year), and in 1917 they comprised over 400,000 vols, half of which were dissertations. As a result of systematic replenishment with printed matter selected mainly on the basis of its topicality and scientific value, the Library of Tartu University grew into a fine collection where the various branches of science were represented fairly completely. Most of the printed books were on history, law, philology and medicine. Literature in the German language predominated. There also were many publications in Russian, Latin, French, English and Italian. There was relatively little printed matter in Estonian at the Library in those days.

The library stocks were arranged systematically on the basis of the Schütz-Hufeland and Ersch bibliographical classification. Alphabetical slip catalogues and a systematic card catalogue were compiled to facilitate the use of the stocks.

From the very outset the Library was intensively used. This was undoubtedly encouraged by the stocks being placed on open shelves. The number of units lent rose from approximately 7,000 vols. in the 1830s to 15,000—20,000 vols. at the end of the century, and to over 20,000 volumes at the beginning of the 20th century. The Library was used especially intensively by the University staff who found it indispensable for their work. The users of the library included N. J. Pirogov, H. Abovyan, Fr. R. Kreutzwald, O. W. Masing, Academician J. Wiedemann and many other scientists, scholars and cultural workers.

Books were also lent to readers outside Tartu. Exchange service ties with other libraries date from the second half of the 19th century (the St. Petersburg Public Library, the Library of the Academy of Sciences).

In connection with the events of World War I most of the Library together with other University property was evacuated to Voronezh and Perm, partly also to Nizhni-Novgorod (present-day Gorky). The crates with books remained unopened till 1920. The signing of a peace treaty between Soviet Russia and bourgeois Estonia was followed by the return of the Library to Tartu (September 1920 — May 1921).

In the bourgeois period the Library had constantly to struggle with economic difficulties which above all hindered the regular enlargement of the stocks. The literature obtained by means of purchases made up only about 20 per cent of the annual growth of the stocks. Therefore exchange and donation became the main sources of replenishment. As a result of reconstruction in 1927/28 the Library acquired a seven-storey stockroom together with reading rooms and offices. The system of the stocks was reorganized, a number of new stocks were formed and several new catalogues were compiled.

The readers of the Library were mostly professors, lecturers and students of the University, who borrowed approximately 30,000 volumes a year.

With the establishment of Soviet power in Estonia entirely new possibilities opened up for the development of the Library. The Scientific Library of Tartu State University has now become an important centre of study and research. Every year 40,000—50,000 new units are added to the stocks of the Library. Deposit copies are the main source of the replenishment of the stocks. The Library receives a paid deposit copy of every publication printed in the Estonian S.S.R. and of every publication in Russian covering the fields of science with which Tartu State University is concerned. The Library purchases first and foremost such textbooks as are necessary for the training of specialists in all the subjects taught at Tartu State University. The Library also buys publications brought out in the People's Democracies, works of

fiction, etc. Furthermore, the Library receives many publications from academic and scientific institutions on an exchange basis. About 200 foreign scientific research bodies in 40 countries (including more than 70 universities) send their publications to the Library. The latter has close ties not only with the People's Democracies (Czechoslovakia, Poland, the German Democratic Republic, Rumania, etc.), but also with a number of other countries (Finland, Sweden, Denmark, the U.S.A., England, Japan, etc.). In 1965 more than 4,700 copies of books and periodicals were received by means of exchange, among them nearly 2,700 copies from foreign scientific institutions.

The Library receives abstracts of dissertations from all the universities of the Soviet Union and many other establishments of higher education, from the Academy of Sciences as well as various bodies attached to it, and from various other institutions.

The Library subscribes to over 800 periodicals a year, including more than 300 foreign scientific journals.

Donations by professors and teachers of Tartu State University, by Soviet and foreign scientists visiting the Library also help to expand its stocks.

During the post-war period the stocks of the Library have grown nearly two and a half times: from 1,045,000 volumes in 1945 to 2,629,800 volumes in 1966.

The system of catalogues has been supplemented by a number of new catalogues, such as a readers' alphabetic catalogue, a systematic catalogue, a catalogue of reference books, a catalogue of periodical publications and textbook catalogues.

The number of readers has grown considerably. In the post-war period the number of readers has increased fourfold, surpassing 8,300 in 1965. Over 600,000 books, magazines and other publications are lent annually. The reading-halls have a daily attendance of approximately 500. In order to cater better for the needs of the students, the Study Library (a branch of the Scientific Library) was set up in 1956. It has been extensively used ever since it was opened. Through the Interlibrary Exchange System ties are maintained with over 130 libraries both in the Estonian S.S.R. and other republics of the U.S.S.R.

The Library is active in popularizing books. This is done, first and foremost, by means of numerous exhibitions and displays. Open shelves for new acquisitions are constantly accessible to the readers. Larger displays are devoted to important scientific and social topics. Special exhibitions are organized to acquaint readers with the rarities of the library stocks. From time to time readers' conferences take place to discuss certain topical problems as well as questions pertaining to methods. Bulletins devoted to recently acquired foreign publications and the latest abstracts of dissertations are brought out regularly.

Much attention is being paid to the improvement of bibliographical facilities and the dissemination of bibliographical knowledge among students and postgraduates. The Library's plan of bibliographical research provides for the compilation of a history of Tartu State University and a bibliography of the printed works of the teaching staff. Several scientific investigations in the field of library science are also being carried out.

Towards the end of 1958, the former Main Library of Tartu State University was renamed a scientific library by the Ministry of Higher Education of the U.S.S.R. and was accordingly reorganized. Thus, the Scientific Library of Tartu State University now comprises the following departments:

1. New Accessions Department (including an Exchange Section),
2. Department of Catalogues,
3. Department of Stocks,
4. Servicing Department (including a Home-reading Section and a Reading-hall Section),
5. Bibliographical Department,
6. Department of MSS and Rare Books,
7. Study Library,
8. Library of the Faculty of History and Philology.

There are 73 libraries attached to various chairs, study centres and laboratories of Tartu State University. These libraries provide the professors and students of the corresponding chairs with handbooks in their respective fields.

Library Stocks. The stocks of the Scientific Library of Tartu State University are of a universal nature containing literature in all fields of science with the exception of highly specialized technical literature and also agricultural literature since 1952. The stocks include literature in Estonian, Russian and other languages of the peoples of the U.S.S.R. as well as in many foreign languages (mainly in German, French, English, Italian, Swedish, Finnish, etc.).

The printed matter in the Library is divided into a number of separate stocks depending on its nature and content and also in order to facilitate its use and to maintain it more expediently.

The Stock of Estonian Literature (over 90,000 volumes) includes Estonian books and periodicals from the 17th century up to the present time. The oldest Estonian book in the Scientific Library of Tartu State University is «Hand- und Haussbuch...» by H. Stahl (1632). Among the oldest publications are «Manuductio ad linguam Oesthonicam» by H. Göseken (1660), the first complete Estonian bible «Piibli Ramat...» (1739), «Kurzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache» by A. Thor-Helle (1732), «ABC ehk Luggemise ramat lastele...» («An ABC or Primer for Children») by O. W. Masing (1795), the first

Estonian newspaper — O. W. Masing's «Marahwa Näddala-Leht» («A Weekly for Countryfolk») (1821, 1823, 1825), etc. The first editions deposited in the Library include «Mailm ja mõnda» («The World and Something of What Is in It») by Fr. R. Kreutzwald (1848—1849), the first two editions of the national epic «Kalevi-poeg» (1857—1861 and 1862), «Kolm isamaa kõnet» («Three Patriotic Speeches») by C. R. Jakobson (1870), etc. Nevertheless, the stock of Estonian literature in the Library is incomplete up to 1919. Since then it has grown steadily on account of deposit copies. At present in addition to deposit copies of all Republican publications the Library buys 1—2 extra copies of most books.

The Stock of Soviet Literature (over 187,000 volumes) is one of the most extensively used stocks in the Library. It contains literature published in the U.S.S.R. in Russian and other languages of the peoples of the U.S.S.R. (also foreign languages) according to the needs of Tartu State University. This stock has come into being mainly since 1946 when the Library began to receive compulsory copies.

The Stock of Recent Foreign Literature includes books published after 1917 (ca 40,000 volumes). This stock contains literature in German, English, French, Finnish, Swedish, Rumanian, Czech and other languages (also publications in Russian printed outside the U.S.S.R.). The stock is being replenished with new literature from the People's Democracies and with books from other foreign countries acquired by purchases or exchange.

The Collection of Older Books in the Russian and Foreign Languages is one of the largest in the Library. It contains more than 300,000 vols. belonging to earlier centuries and to the beginning of the 20th century (up to 1917). The collection is of interest above all from the point of view of the history of science. It has been systematically supplied with numerous books that have played an important part in the development of scientific thought and representing all specialities. Here are numbers of rare publications, among them the first editions of many classics of science. A great rarity is the first edition of Thomas More's «Utopia» (1516), one of the six copies known to exist in the world. At the Library one can see the first and later editions of books that came out during the lifetime of their authors by Giordano Bruno, N. Copernicus, Tycho Brahe, Galileo Galilei, J. Kepler, I. Newton, R. Descartes, T. Paracelsus, A. Vesalius, M. Malpighi, W. Harvey, A. Leeuwenhoek, G. Cuvier, O. Guericke, K. Linné, A. Humboldt, M. V. Lomonosov, N. I. Pirogov, N. I. Lobatchevsky, V. V. Petrov, S. P. Krasheninnikov, and many other famous scientists. Besides Th. More the history of social thought is represented by T. Campanella, C. H. Saint-Simon, R. Owen, G. B. Mably, G. W. F. Hegel, and others. Here are unique editions of works by many outstanding writers in

world literature: A. S. Pushkin, I. A. Krylov, A. S. Griboyedov, N. V. Gogol, J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, J. J. Rousseau, H. de Balzac, V. Hugo, J. Milton, G. G. Byron, Ch. Dickens, and many others.

The rarities of the Library include publications reflecting different stages in the development of the art of printing. There are more than 40 incunabula («De civilibus Romanorum bellis» by Appianus (1477), the codes of Roman Civil Law «Pandectae» (1482), and «Codex Justiniani» (1496), works by Aristotle, Horace, Petrarch, and others), publications of the famous printers of the 16th-18th centuries (Elzevirs, Aldines, Plantins, books printed by G. Bodoni, J. Baskerville, and the Didots), books printed by Ivan Feodorov, the first Russian printer («Острожская библия», 1581) and others.

The Collection of Books by the Founders of Marxism and Leninism (more than 18,000 volumes) contains numerous copies in many languages of the collected and selected works and single publications of K. Marx, F. Engels, and V. I. Lenin. The first editions are rarities: K. Marx's «Das Kapital» I—III (1867—1894), F. Engels's «The Condition of the Working Class in England» (1845), V. I. Lenin's «Развитие капитализма в России» (1899), and others. The Library also has early translations of K. Marx and F. Engels into the Russian language, and the first translations of the classics of Marxism and Leninism into the Estonian language.

The Study Library (over 90,000 copies) consists of textbooks and other literature necessary for study in all the branches of science taught at Tartu State University. Book acquisitions of the Study Library are based on recommendations made by the various chairs of Tartu State University.

The Stock of Periodicals (numbering more than 780,000 copies) comprises journals, annals, periodical publications of scientific institutions (proceedings, bulletins, etc.) both in Russian and in foreign languages. Foreign periodicals form a considerable part (more than 60 per cent) of the collection. Publications covering the period from the 17th till the 19th century are especially well represented. The rarities preserved at the Library include the world's first magazines such as «Philosophical Transactions» (available at the Library from the first volume of 1665 up to the present), more than 200 annual volumes of «Journal des sçavans», a journal whose first issue likewise appeared in 1665. The older Russian periodical publications comprise N. I. Novikov's satirical magazine «Трутень» («The Drone» 1769—1770), A. S. Pushkin's «Современник» («The Contemporary», 1836—1846), A. I. Herzen's «Колокол» («The Bell», 1857—1867) and «Полярная звезда» («The Polar Star», 1855—1868).

A number of magazines are available at the Library in almost complete sets, e.g. «Chemisches Zentralblatt», «Chemical Abstracts», «Index-catalogue of the Library of the Surgeon General's Office» (now: «Index medicus»), «Justus Liebig's Annalen der Chemie», «Annalen der Physik», etc. The collection comprises numerous periodical publications of universities, academies of sciences, scientific societies, including those of many universities and the Academy of Sciences of the Soviet Union (beginning with the first issues for 1728). The Library also contains publications of the Academies of Sciences of Germany, France, Sweden, Finland as well as the publications on academic and scientific bodies in the Scandinavian countries, etc.

The Library possesses a rich Collection of Reference Books (more than 20,000 volumes). Besides Soviet encyclopedic publications one can find encyclopedias of almost every country, mostly in editions dating back to the period before the Second World War. The collection also comprises several of the world's first encyclopedic publications, such as P. Beyle's «Dictionnaire historique et critique» (1695), H. Zedler's «Grosses vollständiges Universal-Lexicon» in 63 volumes (1732—1762), D. Diderot's and J. D. Alembert's well-known «Encyclopédie ou dictionnaire raisonée...» (1751—1772).

Bibliographical publications in all fields of science are available at the reference library. Philologists have access to a wide range of dictionaries in almost every language of the world.

The Stock of Dissertations may be considered one of the most valuable collections at the Scientific Library of Tartu State University. It is of great interest also to scientists beyond the borders of the Estonian S.S.R. The foundation of this unique collection was laid in the early 1820s when the library started an extensive exchange of dissertations with many universities abroad and later on also with Russian universities. In addition to current exchange dissertations belonging to an earlier period were also obtained in the course of supplementary replenishment. Thus the stock now comprises more than 350,000 dissertations, abstracts and other publications from the 16th century up to the present. It includes the theses of a number of outstanding scientists, such as M. and P. Curie, A. H. Becquerel, M. Faraday, M. Planck, P. Langevin, N. Bohr, R. Koch, R. Virchow, I. P. Pavlov, I. M. Setchenov, K. E. Baer, N. I. Pirogov, N. N. Burdenko, N. J. Lunin, S. P. Botkin, etc.

The Stock of Dissertations is growing steadily on account of the theses defended at Tartu State University and the abstracts of dissertations submitted at various universities and other scientific institutions of the U.S.S.R. Dissertations are also obtained from abroad.

The Estica Stock contains printed matter in Russian or in foreign languages published up to 1949 pertaining to Estonia and the former Baltic gubernias (more than 30,000 vols). It likewise comprises the foreign language literature published in Estonia. Books and periodicals in German and Russian make up the bulk of the stock. The older publications include the chronicles of Estonia and Livonia (B. Russow 1578, S. Henning 1590; Ch. Kelch 1695, etc.), «Rerum Moscoviticarum...» by S. Herberstein (1549), «Abhandlungen von livländischen Geschichtsschreibern» by K. Gadebusch (1772), «Livländische Bibliothek» (1777), «Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland» by A. W. Hupel (1774—1782), and many others.

Memorial Stocks. The personal libraries of a number of our scientists and outstanding figures of cultural life have been handed over to the University Library at the wish of their owners. They are a valuable part of the library and are preserved as memorial collections. One of the largest of the latter (over 12,000 vols) is that of Prof. K. Morgenstern, the first director of the library. This collection comprises works on philology, history, philosophy, many of them by ancient authors.

The library (over 5,000 vols.) of the well-known writer and first curator of Tartu University F. M. Klinger mainly contains works by German, French and English classical authors in 17th and 18th century editions, as well as a large number of reference books.

The library of the well-known Russian bibliographer and bibliophile A. N. Neustroyev consists of more than 3,000 volumes on Russian literature, language and history. The library includes some rare editions from the 18th century, a few of them date back to the period of Peter I.

The library of P. K. Aleksandrov (over 4,700 vols.) includes juridical literature from the end of the 16th till the end of the 18th cent. chiefly in French, German, English and Latin. A part of this collection originally belonged to C. A. Korff, erstwhile president of the St. Petersburg Academy of Sciences. Some volumes from the personal libraries of Paul I and A. A. Matveyev (an assistant of Peter I) can also be found here. The library of F. Giese, professor of chemistry, (over 1,100 vols.) is an interesting collection in the field of the history of chemistry and the other natural sciences (physics, botany, physiology, metallurgy and technology).

Professor R. Hausmann's library (over 2,000 vols.) contains literature on the history and archeology of the Baltic countries. Among the minor memorial libraries there are G. Bergmann's collection (over 700 vols.) which contains several rare editions of the bible, including the first bibles in the Latvian,

Lithuanian and other languages. Mention should also be made of G. Igelström's collection (over 500 vols.).

In recent years new memorial libraries have been formed, such as the library of Professor V. Vadi (consisting mainly of medical literature, about 2,000 vols.) and that of K. Weltmann, a former director of the Library, which contains literature on the history of the Baltic countries and many reference books (over 8,500 vols.).

Preserved as separate units are also the Finnish Collection (about 1,000 vols.; a gift from the Finnish Book Exhibition held in Tallinn in 1958) and the Swedish Collection (over 5,800 vols.) consisting mainly of classical Swedish literature.

The Library's Stock of Manuscripts includes more than 2,700 MSS and over 2,900 autographs. The oldest MS (and at the same time the oldest book) in the Scientific Library is a 13th-century song-book in the Armenian language, presented to the Library by Hatchatur Abovyan, the well-known Armenian writer and enlightener. Among the oldest MSS there are Vincen-tius Bellovacensis' «Liber moralis» (A Book of Manners) from the 14th century, F. Petrarch's autobiographical «De secreto conflictu curarum mearum...» from the 15th century, the naturalist Conrad Gesner's «Collectio plantarum» — containing two volumes of botanical drawings from the 16th century, etc. There are also MSS in oriental languages (e. g. Arabic, Turkish, Persian, Mongolian).

A valuable part of the MSS collection consists of material from the De la Gardie family records. These documents reflect Swedish-Russian relations and Swedish history in the 16th century. The materials pertaining to G. F. Loewenwolde and R. Samson-Himmelstierna are of interest to research workers in the field of the history of the Baltic countries. Many MSS are connected with the history of Tartu State University (Professor J. W. Krause's memoirs, documents of the former Tartu University School Committee, archive material of the Scientific Library of Tartu State University, etc.).

Letters written by scientists and public figures constitute a rich collection among which one can find M. V. Lomonossov's letter to the well-known mathematician L. Euler, L. Euler's correspondence with other scientists, etc. A collection, containing more than 2,900 autographs, was presented to Tartu University on the occasion of its 50th anniversary by F. L. Schardius, archivist and curator of the Hermitage (St. Petersburg).

The collections of F. L. Schardius and Professor K. Morgenstern include letters and autographs by eminent writers (J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, V. Hugo, H. de Balzac, Ch. Dickens, M. J. Lermontov, A. S. Griboyedov, I. A. Krylov, N. V. Gogol, etc.), scientists (A. M. Ampère, R. A. Réaumur, M. Faraday,

A. Humboldt, etc.), philosophers (F. M. Voltaire, D. Diderot), public figures (Napoleon I, Mazarin, Richelieu), musicians (L. van Beethoven, W. A. Mozart, G. F. Handel, F. Liszt, N. Paganini).

The Music Collection includes over 2,300 units of vocal and instrumental work belonging to the field of classical music in publications of the 19th century and the beginning of the 20th century. At present the stock is being expanded mainly on account of music publications sent to the library as deposit copies of printed matter in the Estonian language.

The Collection of Engravings (over 4,400 items) constitutes an interesting part of the library stocks. It includes engravings by West-European masters of the 16th-18th centuries and a number of original drawings (including two drawings by Goethe).

The Library possesses a reserve Exchange Stock of over 324,000 vols. which makes it possible on the one hand, to increase the basic stock of the Library, and, on the other hand, to effect exchanges with other libraries. The stock comprises literature on all branches of science, mainly German and Russian publications of the 19th century, and numerous publications of Tartu State University.

Large and valuable collections of books are also owned by the Library of the Faculty of History and Philology (over 42,600 volumes), the chairs of chemistry (more than 31,000 volumes), by the library of the Chair of Geology (approximately 24,000 volumes), and by the library of the Museum of Classical Art (nearly 12,000 volumes).

WISSENSCHAFTLICHE BIBLIOTHEK DER STAATLICHEN UNIVERSITÄT TARTU

Zusammenfassung

Die Wissenschaftliche Bibliothek der Staatlichen Universität Tartu ist die größte Bibliothek der Estnischen SSR, deren Bestände zur Zeit über 2,6 Millionen Druckschriften aus allen Wissenschaftsgebieten umfassen. Als die Bibliothek im Jahre 1802 gegründet wurde, enthielt sie ca 4000 Bände, die größtenteils durch Schenkung (Gräfin M. A. Lestocq, Großfürst Konstantin Pawlowitsch), aber auch durch Kauf erworben waren. Nach einigen Jahren (1806) wurde die Bibliothek in den jetzigen Räumen untergebracht, die eigens zu diesem Zweck in der Ruine der ehemaligen Domkirche umgebaut wurden. Die Tartuer Domkirche, im XIII.—XIV. Jh. errichtet, war zu ihrer Zeit eines der gewaltigsten gotischen Bauwerke im Baltikum. Vernichtet durch den Brand im Jahre 1624, stand sie in Ruinen, bis Anfang des XIX. Jh. der ehemalige Chorflügel nach dem Entwurf des Universitätsarchitekten Prof. W. Krause für die Bibliothek umgebaut wurde.

Die Vergrößerung der Bestände der Bibliothek vollzog sich von Anfang an in enger Verbindung mit den Fakultäten der Universität, auf Grund der Empfehlungen der Lehrkräfte und der von ihnen verfaßten Verzeichnisse. Es wurden viele Zeitschriften und Ausgaben wissenschaftlicher Gesellschaften und Akademien bezogen. Besondere Aufmerksamkeit schenkte man den Druckschriften, in denen baltische Fragen behandelt wurden, und Nachschlagewerken.

Bücher wurden vor allem aus Deutschland, Petersburg, später auch aus England u. Italien gekauft. Viele ältere Ausgaben wurden jedoch auch in Antiquariaten, von Privatpersonen oder auf Auktionen erstanden. Auf letztgenanntem Wege erhielt die Bibliothek im Jahre 1806 einen Teil der Werke aus J. G. Herders Bibliothek (170 Bände).

Der Austausch verschiedener Ausgaben wurde bereits während der Anfangsperiode der Bibliothek zu einer der wichtigsten Quellen, die Bestände derselben ständig zu vergrößern. Auf diese

Weise erhielt die Bibliothek Ausgaben wissenschaftlicher Anstalten, an anderen Universitäten verteidigte Dissertationen, Universitätsprogramme, Vorlesungspläne. Nachdem die Bibliothek Mitglied des im Jahre 1818 in Deutschland gegründeten Akademischen Tauschvereins geworden war, wurden Tauschbeziehungen mit einer Reihe von Universitäten in Deutschland (Berlin, Göttingen, Greifswald, Heidelberg, Königsberg, Leipzig u.a.) angeknüpft. Ende der dreißiger Jahre des XIX. Jh. kamen zu den letztgenannten noch wissenschaftliche Anstalten aus anderen europäischen Ländern (England, Skandinavien, die Niederlande u. a.) und den USA hinzu. Besonders intensiv wurde der Tausch seit der Veröffentlichung der wissenschaftlichen Abhandlungen der Tartuer Universität «Ученые записки Имп. Юрьевского университета» im Jahre 1893. Ständig wurden verschiedene Ausgaben mit anderen russischen Universitäten (in Moskau, Petersburg, Kiew, Kasan, Tomsk), mit der Akademie der Wissenschaften und mit einer Reihe anderer wissenschaftlicher Gesellschaften ausgetauscht.

Eine wichtige Rolle bei der Vervollständigung der Bibliothek spielten Schenkungen, unter denen die größten ganze Bibliotheken bildeten. Mehrere von ihnen wurden als Memorialbibliotheken (die Bibliotheken von Prof. K. Morgenstern, Prof. F. Giese, von F. M. Klinger, P. K. Aleksandrow, A. N. Neustrojew u. a.) aufbewahrt. Unter den Spendern befanden sich viele Lehrkräfte der Universität Tartu: G. F. und J. J. F. Parrot, W. Struve, K. Chr. Ledebour, M. J. Jacobi, A. S. Kaissarow, E. V. Tarle, V. E. Grabar und viele andere. Schenkungen wurden auch von den ehemaligen Zöglingen der Universität (von K. E. Baer, V. I. Dal, M. S. Kutorga, von den Schriftstellern Hatschatur Abowjan, N. M. Jazokow u.a.) gemacht.

Die Bestände der Bibliothek wuchsen verhältnismäßig schnell an (2000—3000 Bände jährlich) und umfaßten im Jahre 1917 über 400 000 Bände, von denen die Dissertationen etwa die Hälfte ausmachten. Dank der systematischen Vervollständigung der Bibliothek, wobei als Hauptkriterien die Aktualität und der Wert der Literatur galten, wurde die Wissenschaftliche Universitätsbibliothek Tartu zu einer Bücherei allumfassenden Profils, wo alle Wissenschaftsgebiete in genügendem Maße vertreten waren. Am meisten Literatur gab es auf dem Gebiete der Geschichte, der Rechtswissenschaft, der Literaturwissenschaft und der Medizin. Sprachlich dominierte die deutschsprachige Literatur, doch gab es auch viele Druckschriften in russischer, lateinischer, französischer, englischer und italienischer Sprache. Verhältnismäßig wenig enthielten die Bestände in dieser Periode Bücher in estnischer Sprache.

Die Bestände der Bibliothek waren nach der bibliographischen Klassifikation Schütz-Hufeland und Ersch systematisch aufgestellt. Alphabetische Zettelkataloge und systematische Kartenkataloge

wurden zusammengestellt, um den Inhalt der Bestände zu erschließen.

Schon von Anfang an wurde die Bibliothek gut besucht, wozu, ohne Zweifel, der Umstand beitrug, daß die Besucher freien Zutritt zu den Büchergestellen hatten. Die Anzahl der ausgeliehenen Bände stieg von rund 7 000 Bänden in den dreißiger Jahren des 19. Jh. auf 15 000—20 000 Bände am Ende des Jahrhunderts und über 20 000 Bände am Anfang des 20. Jh. an. Besonders intensiv wurde die Bibliothek von den Lehrkräften benutzt, denen sie zu einer unersetzlichen Basis für ihre wissenschaftliche Forschungsarbeit wurde. Unter den Besuchern der Bibliothek befanden sich N. I. Pirogow, H. Abowjan, Fr. R. Kreuzwald, O. W. Masing, der Akademiker J. Wiedemann und viele andere Wissenschaftler und Kulturschaffende.

Bücher wurden auch außerhalb der Stadt Tartu ausgeliehen. Aus der zweiten Hälfte des 19. Jh. stammen die Beziehungen des Leihverkehrs mit anderen Bibliotheken (der Petersburger öffentlichen Bibliothek, der Bibliothek der Akademie der Wissenschaften).

In Verbindung mit den Ereignissen des ersten Weltkrieges, wurde in den Jahren 1915 bis 1917 der größte Teil der Bibliothek zusammen mit anderem Vermögen der Universität nach Woronesh (teils auch nach Nishni-Nowgorod /heute Gorki/ und Perm) evakuiert. Hier blieben die Bücherkisten bis 1920 unausgepackt. Nach dem Friedensabschluß zwischen Sowjetrußland und dem bürgerlichen Estland erfolgte auch die Reevakuierung der Bibliothek (von September 1920 bis Mai 1921).

Zur Zeit der bürgerlichen Diktatur hatte die Bibliothek beständig mit wirtschaftlichen Schwierigkeiten zu kämpfen. Das hinderte vor allem die planmäßige Erwerbung der Bestände. Die käuflich erworbene Literatur bildete nur ungefähr 20 Prozent des Zuwachses der Bestände im Jahr. Zur Hauptquelle der Erwerbung wurden der zwischen den Bibliotheken bestehende Bücheraustausch und Schenkungen. Durch den im Jahre 1927/28 ausgeführten Umbau wurde den ständig wachsenden Bücherbeständen ein siebenstöckiges Magazin, Lesesäle und Arbeitsräume zur Verfügung gestellt. Das System der Bestände wurde reorganisiert. Eine Reihe von neuen Beständen wurden geschaffen und mehrere neue Kataloge wurden zusammengestellt.

Zu den Besuchern gehörten in erster Linie Lehrkräfte und Studenten, an die etwa 30 000 Bände im Jahr verliehen wurden.

Mit der Errichtung der Sowjetmacht in Estland eröffneten sich der Universitätsbibliothek völlig neue Entwicklungsmöglichkeiten. Die wissenschaftliche Bibliothek der Tartuer Staatlichen Universität ist gegenwärtig zu einer wichtigen Basis des Studiums und der wissenschaftlichen Forschungsarbeit geworden. Jedes Jahr werden die Bestände um 40 000—50 000 Druckwerke ergänzt.

Die wichtigste Quelle der Erwerbung bildet das Pflichtexemplar. Die Bibliothek erhält ein Pflichtexemplar in erster Linie von den auf dem Territorium der Estnischen SSR erscheinenden Ausgaben und ebenso Pflichtexemplare von allen Wissenschaftsgebieten, die mit den Fachrichtungen der Tartuer Staatlichen Universität übereinstimmen und in russischer Sprache erscheinen.

Käuflich erwirbt die Bibliothek vor allem Lehrbücher für alle Fachrichtungen, ebenso die schöne Literatur und die Literatur aus den Ländern der Volksdemokratie.

Viele Druckwerke werden der Bibliothek von anderen Universitäten und wissenschaftlichen Institutionen zugeschickt. Ihre Ausgaben senden etwa 200 ausländische wissenschaftliche Institutionen in vierzig Ländern, darunter über siebzig Universitäten. Besonders enge Beziehungen unterhält die Bibliothek zu den Ländern der Volksdemokratie (Tschechoslowakei, Polen, DDR, Rumänien usw.), aber auch zu vielen anderen Ländern (Finnland, Schweden, Dänemark, die USA, Japan usw.). So hat die Bücherei 1965 durch Austausch über 4700 Exemplare von Büchern und Zeitschriften erhalten, darunter ca 2700 Exemplare von den ausländischen wissenschaftlichen Institutionen.

Die Autorreferate der Dissertationen erhält die Bibliothek von allen Universitäten und höheren Lehranstalten der UdSSR, von der Akademie der Wissenschaften und den ihr unterstellten Institutionen u.a.

Periodisch erscheinende Druckschriften abonniert sich die Bibliothek über 800 Titel im Jahr, darunter mehr als 300 ausländische wissenschaftliche Zeitschriften.

Zahlreiche Spenden an Literatur gehen von den Lehrkräften und sowjetischen Besuchern der Bibliothek und auch von den ausländischen Wissenschaftlern ein.

Die Bestände sind in der Zeit nach dem Kriege etwa um das 2,5-fache gewachsen: von 1 045 000 Bänden im Jahre 1945 auf 2 629 800 Bände im Jahre 1966.

Das System der Kataloge ist durch mehrere neue Kataloge (durch einen systematischen Katalog, einen alphabetischen Leserkatalog, einen Katalog der neuen Nachschlagewerke, einen Katalog der Lehrbücher) ergänzt worden.

Die Benutzung der Bibliothek ist beträchtlich gewachsen. Die Zahl der Leser hat sich in der Nachkriegsperiode vervierfacht -- im Jahre 1965 betrug sie schon über 8300. Jedes Jahr werden an die Leser mehr als 600 000 Bände Bücher, Zeitschriften und andere Ausgaben ausgeliehen. Die Lesesäle werden täglich von ca 500 Menschen besucht. Zur Versorgung der Studenten mit Studienmaterial wurde 1956 als Zweigstelle der Wissenschaftlichen Bibliothek die Lehrbibliothek eröffnet, die sich von Anfang an bei den Studenten großer Beliebtheit erfreut. Durch den Leihverkehr der sowjetischen Bibliotheken steht man mit mehr als 130 Bibliotheken

in der Estnischen SSR und in anderen Schwesterrepubliken in Verbindung.

Die Bibliothek entfaltet eine aktive Werbetätigkeit. Das geschieht vor allem durch zahlreiche Bücherausstellungen. In Freihandregalen werden den Lesern fortlaufend Neuerscheinungen vorgestellt. Größere thematische Ausstellungen werden zu aktuellen Themen der Wissenschaft und des gesellschaftlichen Lebens, ebenso zur Popularisierung der in der Bibliothek befindlichen seltenen Ausgaben veranstaltet. Man organisiert auch thematische und methodische Leserkonferenzen. Regelmäßig erscheint das Bulletin über die in der Bibliothek eingegangene neue ausländische Literatur wie auch das Bulletin der neuen Autorreferate.

Große Aufmerksamkeit wird der bibliographischen Betreuung der Leser und der Verbreitung bibliographischer Kenntnisse unter den Studenten und Aspiranten geschenkt. Im Plan der wissenschaftlich-bibliographischen Arbeit der Bibliothek ist das Zusammenstellen der Bibliographie der Geschichte der Tartuer Staatsuniversität und der Arbeiten der Lehrkräfte vorgesehen. Die wissenschaftlichen Arbeiter der Bibliothek befassen sich auch mit verschiedenen anderen wissenschaftlichen Problemen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens.

Ende des Jahres 1958 wurde vom Ministerium für Höhere Bildung der UdSSR der bisherigen Fundamentallbibliothek die Benennung «Wissenschaftliche Bibliothek» zuerkannt. Man bestätigte die neue Struktur und den neuen Personalbestand der Bibliothek. Demgemäß gibt es in der Wissenschaftlichen Bibliothek der Tartuer Staatsuniversität folgende Abteilungen:

- 1) Beschaffungsabteilung (mit dem Tauschsektor)
- 2) Katalogabteilung
- 3) Benutzungsabteilung (mit dem Sektor der Ausleihe und der Lesesäle)
- 4) Abteilung der Buchbestände
- 5) Bibliographieabteilung
- 6) Handschriften- und Raritätenabteilung
- 7) Lehrbibliothek
- 8) Bibliothek der Historisch-Philologischen Fakultät.

Außerdem versorgen bei den Lehrstühlen, Kabinetten und Laboratorien der Universität 73 Bibliotheken die Lehrkräfte und Studenten mit Nachschlagewerken auf ihren Fachgebieten.

Bestände der Bibliothek. Die Bestände der Wissenschaftlichen Bibliothek der Tartuer Staatsuniversität sind universal, indem sie Literatur von allen Wissensgebieten enthalten (mit Ausnahme nur der eng speziellen technischen Literatur und seit 1952 auch der landwirtschaftlichen Literatur). Die Bestände umfassen Bücher in estnischer, russischer und in anderen Sprachen der Völker der Sowjetunion, ebenso in vielen Fremdsprachen (vor

allem in deutscher, französischer, englischer, italienischer, schwedischer, finnischer Sprache u.a.m.)

Die in der Bibliothek befindliche Literatur ist zum Zweck ihrer leichteren Benutzung und zweckmäßigen Aufbewahrung in eine Reihe von Einzelbeständen eingeteilt, wobei man den Inhalt und die Art der Veröffentlichungen im Auge behalten hat.

Der Bestand der Bücher in der estnischen Sprache (über 90 000 Bde.) umfaßt Bücher und periodische Ausgaben in der estnischen Sprache vom 17. Jh. an bis zur Gegenwart. Das älteste Buch in der estnischen Sprache in der Wissenschaftlichen Bibliothek der Tartuer Staatlichen Universität ist das «Hand- und Hausbuch» von H. Stahl (1632). Zu den älteren Ausgaben gehören noch «Manuctio ad linguam Oesthonicam» (1160) von H. Göseken, die erste volle Bibelausgabe in der estnischen Sprache «Piibli Ramat...» (1739), die «Kurzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache» von A. Thor-Helle (1732), «ABC ehk Luggemise ramat lastele...» («Das ABC oder das Lesebuch für Kinder») von O. W. Masing (1795), die erste erhalten gebliebene estnische Zeitung «Marahwa Näddala-Leht» («Wochenzeitung für das Landvolk») von O. W. Masing (1821, 1823, 1825) u.a. Ebenso sind in der Bibliothek folgende Erstausgaben vorhanden: «Maim ja mõnda» («Welt und Sonstiges») von F. R. Kreutzwald (1848—1849), die beiden Ausgaben von «Kalewipoeg» (1857—1861 und 1862), «Kolm isamaa kõnet» («Drei patriotische Reden») von C. R. Jakobson (1870) u.a. Doch ist die Literatur in der estnischen Sprache bis zum Jahre 1919 lückenhaft vertreten; von diesem Jahre an wird der Bestand der Bücher durch Pflichtexemplare ergänzt. Zur Zeit werden über das Pflichtexemplar hinaus von den meisten erschienenen Büchern 1 bis 2 Exemplare für die Bibliothek gekauft.

Der Bestand der sowjetischen Literatur umfaßt mehr als 187 000 Bände. Die Bücher dieses Bestands gehören zu den am meisten benutzten Büchern in der ganzen Bibliothek. Diesen Bestand macht die Literatur aus, die in der russischen Sprache, in den anderen Nationalsprachen der Sowjetunion und in den Fremdsprachen — je nach dem Bedarf der Tartuer Staatlichen Universität — hauptsächlich seit dem Jahre 1946, da die Bibliothek die ersten Pflichtexemplare bekam, erschienen ist.

Der Bestand der neueren ausländischen Literatur enthält die Bücher, die nach dem Jahre 1917 erschienen sind (ungefähr 40 000 Bde.). Darunter findet man Literatur in der deutschen, englischen, französischen, finnischen, schwedischen, rumänischen, tschechischen Sprache und in anderen Sprachen (darunter auch Bücher im Russischen, die außerhalb der Sowjetunion erschienen sind). Der Bestand der Bücher wird beständig durch die Neuerscheinungen der Literatur aus den Volksdemokratien und anderen Ländern ergänzt.

Der Bestand der älteren russischen und fremdsprachlichen Literatur erweist sich als einer der größten in der Bibliothek und enthält 300 000 in den früheren Jahrhunderten und Anfang dieses Jahrhunderts (bis zum Jahre 1917) erschienene Bände. Dieser Teil des Bücherbestandes ist von großem Interesse, wenn man die Geschichte der Entwicklung der Wissenschaft verfolgt, und enthält sehr viele Werke, die in der Entwicklung des wissenschaftlichen Gedankens von Belang waren. In diesem Bestand werden viele seltene Drucksachen aufbewahrt, darunter sehr viele Erstausgaben der Klassiker der Wissenschaft. Eines der seltensten Werke ist die Erstausgabe des «Utopia» von Th. Morus (1516), von dem in der ganzen Welt bisher nur 6 Exemplare bekannt sind. Hier sind die im Erstdruck oder zu Lebzeiten des Autors erschienenen Werke von Giordano Bruno, N. Copernicus, Tycho Brahe, Galileo Galilei, J. Kepler, I. Newton, R. Descartes, T. Paracelsus, A. Vesalius, M. Malpighi, W. Harvey, A. Leeuwenhoek, G. Cuvier, O. Guericke, K. Linné, A. Humboldt, M. W. Lomonossow, N. I. Pirogow, N. I. Lobatschewski, W. Petrow, S. P. Krascheninnikow und anderer hervorragender Wissenschaftler vorhanden. Neben Th. Morus vertreten die Geschichte des sozialen Gedankens Werke von T. Campanella, C. H. Saint-Simon, R. Owen, G. B. Mably, G. W. F. Hegel u.a. Es gibt hier noch seltene Ausgaben von den Werken vieler hervorragender Autoren der Weltliteratur, wie z.B. von A. S. Puschkin, I. A. Krylow, A. S. Gribojedow, N. W. Gogol, J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, J. J. Rousseau, H. de Balzac, V. Hugo, J. Milton, G. G. Byron, Ch. Dickens u.a.m.

Zu den Seltenheiten der Bibliothek zählen noch die Ausgaben, in denen sich einzelne Etappen der Druckkunst widerspiegeln: über 40 Inkunabeln («De civilibus Romanorum bellis» von Appianus 1477, Sammlungen des römischen Zivilrechts «Pandectae» 1482 und «Codex Justiniani» 1496, die Werke von Aristoteles, Horatius, Petrarca, u.a.), Ausgaben der berühmten Buchdrucker vom 16. bis 18. Jh. (Elzevirausgaben, Aldinen, Plantinen, Drucksachen von G. Bodoni, J. Baskerville und Didot), die vom ersten russischen Buchdrucker, Iwan Fedorow gedruckten Bücher («Острожская библія» /«Die ostrowsche Bibel»/ 1581) u.a.

Der Bestand der Werke der Gründer des Marxismus-Leninismus (mehr als 18 000 Bde.) enthält in vielen Sprachen in einer großen Anzahl von Exemplaren sowohl Einzelausgaben als auch gesammelte und ausgewählte Werke von K. Marx, F. Engels, W. I. Lenin. Als Raritäten unter ihnen gelten die Erstdrucke: K. Marx «Das Kapital» I—III (1867—1894); F. Engels «Die Lage der Arbeiterklasse in England» (1845); W. I. Lenin «Развитие капитализма в России» (1899) u.a. Die Bibliothek besitzt auch die ersten Übersetzungen der Werke von K. Marx und F. Engels in die russische Sprache, ebenso erste Übersetzungen

von Werken der Klassiker des Marxismus-Leninismus ins Estnische.

Der Bestand der Studienliteratur (über 90 000 Bde.) besteht aus Lehrbüchern sowie der für das Studium nötigen Literatur aller Fachrichtungen der Tartuer Staatlichen Universität. Die Ergänzung dieses Bestandes erfolgt auf Grund der Empfehlungen seitens der Lehrstühle der Universität.

Der Bestand der periodischen Ausgaben (über 780 000 Nummern) enthält russische und fremdsprachige Zeitschriften, Jahrbücher, periodische Ausgaben wissenschaftlicher Anstalten (Abhandlungen, Bulletins usw.). Einen beträchtlichen Teil des Bestands (mehr als 60%) bilden ausländische Periodika, worunter die Ausgaben aus dem 17.—19. Jh. besonders vollzählig vertreten sind. Als Raritäten werden die ersten Zeitschriften der Welt aufbewahrt: «Philosophical Transactions», von der die Bibliothek fast 300 Jahrgänge besitzt (vom ersten Band im Jahre 1665 an bis in die Gegenwart), mehr als 200 Jahrgänge von der ebenso im Jahre 1665 gegründeten Zeitschrift «Journal des sçavans». Unter den älteren Periodika befinden sich N. I. Nowikows Satirezeitschrift «Трутень» («Der Drohn» 1769—1770), A. S. Puschkins «Современник» («Der Zeitgenosse» 1836—1846), A. I. Herzens «Колокол» («The Bell»/«Die Glocke»/ 1857—1867) und «Полярная звезда» («Polarstern» 1855—1868).

Eine Reihe von Zeitschriften ist fast lückenlos vertreten: «Chemisches Zentralblatt», «Chemical Abstracts», «Index-catalogue of the Library of the Surgeon General's Office (jetzt: «Index medicus»), «Justus Liebigs Annalen der Chemie», «Annalen der Physik», u. a. m. Der Bestand enthält zahlreiche periodische Ausgaben von Hochschulen, Akademien der Wissenschaften, wissenschaftlichen Gesellschaften. Unter ihnen gibt es Veröffentlichungen vieler Hochschulen der Sowjetunion, der Akademie der Wissenschaften der Sowjetunion (von ihren ersten Bänden im Jahre 1728 an), der Deutschen Akademie der Wissenschaften, der Französischen Akademie der Wissenschaften, der Schwedischen Akademie der Wissenschaften, der Finnischen Akademie der Wissenschaften, vieler Universitäten und wissenschaftlichen Vereine der skandinavischen Länder u. a.

Umfangreich ist der Bestand der Nachschlagewerke (mehr als 20 000 Bde.). Unter den Enzyklopädien sind neben den sowjetischen enzyklopädischen Ausgaben Enzyklopädien fast aller Länder vertreten, (die meisten sind vor dem zweiten Weltkrieg ausgegeben). Die Bibliothek verfügt auch über die ersten enzyklopädischen Werke der Welt: «Dictionnaire historique et critique» von P. Beyle (1695), «Großes vollständiges Universal-Lexicon» von H. Zedler (1732—1762), die berühmte «Encyclopédie ou dictionnaire raisonnée...» von D. Diderot und J. D' Alembert (1751—1772).

Dem Leser stehen bibliographische Ausgaben für alle Fachrichtungen der Tartuer Staatlichen Universität zur Verfügung, ebenso hilft ihm beim Sprachstudium eine große Auswahl von Wörterbüchern in fast allen Sprachen der Welt.

Der Bestand der Dissertationen bildet einen der wertvollsten Teile der Wissenschaftlichen Bibliothek der Staatlichen Universität Tartu und ist von Interesse auch für einen Forscher außerhalb der Estnischen SSR. Der Grund zu diesem einzigartigen Bestand wurde Anfang der zwanziger Jahre des 19. Jh. gelegt, als die Bibliothek Dissertationen mit vielen ausländischen, später auch mit den russischen Universitäten, auszutauschen begann. Neben dem laufenden Tausch wurden auch Dissertationen aus früheren Perioden angeschafft, und so umfaßt der Bestand der Dissertationen gegenwärtig mehr als 350 000 Dissertationen, Autorreferate u. a. Veröffentlichungen, angefangen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart, darunter Dissertationen vieler namhafter Wissenschaftler (M. und P. Curie, A. H. Becquerel, M. Faraday, M. Planck, P. Langevin, N. Bohr, R. Koch, R. Virchow, I. P. Pawlow, I. M. Set-schenow, K. E. Baer, N. I. Pirogow, N. N. Burdenko, N. J. Lunin, S. P. Botkin u.a.m.). Eben vervollständigt sich der Bestand durch die an der Tartuer Staatlichen Universität verteidigten Dissertationen und durch die an vielen Universitäten der UdSSR und anderen wissenschaftlichen Institutionen veröffentlichten Autorreferate der Dissertanten. Man erhält Dissertationen auch aus dem Auslande.

Zum Bestand *E s t i c a* gehört die Estland und die ehemaligen Baltischen Gouvernements behandelnde russische und fremdsprachige Literatur bis zum Jahre 1949 (mehr als 30 000 Bde.), ebenfalls die in Estland erschienene anderssprachige Literatur. Unter den ältesten Ausgaben finden sich die Chroniken Est- und Livlands (B. Russow, 1578; S. Henning, 1950; Ch. Kelch, 1695 u. a.), «*Rerum Moscoviticarum Commentarii...*» von S. Herberstein (1549), «*Abhandlungen von livländischen Geschichtsschreibern*» von K. Gadebusch (1772), «*Livländische Bibliothek*» (1777), *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland*» von A. W. Hupel (1774—1782) u.v.m.

Memorialsammlungen. Einen wertvollen Teil der Bibliotheksbestände bilden mehrere persönliche Bibliotheken von Wissenschaftlern und Kulturschaffenden unseres Landes, die der Universitätsbibliothek auf Wunsch ihrer Eigentümer übergeben wurden und die als Memorialbestände verwahrt werden. Von diesen ist die Bibliothek des Professors K. Morgenstern, des ersten langjährigen Direktors der Bibliothek, mit ihren mehr als 12 000 Bänden die größte. Zu ihr gehören philologische, historische und philosophische Werke, darunter auch viele Werke antiker Autoren.

Die Bibliothek des ersten Kurators der Universität und des bekannten Schriftstellers F. M. Klinger (mehr als 5 000 Bde.), umfaßt hauptsächlich Werke deutscher, französischer und englischer Klassiker in den Ausgaben des 17.—18. Jh., ebenso viele Nachschlagewerke.

Die Sammlung des bekannten russischen Bibliographen und Bibliophilen A. N. Neustrojew enthält mehr als 3000 Bände über die russische Sprache, Literatur und Geschichte. Hier findet man auch seltene Ausgaben aus dem 18. Jh., einige von ihnen aus der Zeit Peters I.

In der Sammlung von P. K. Aleksandrow (mehr als 4700 Bde.) ist die juristische Literatur vom Ende des 16. Jh. bis zum Ende des 18. Jh., hauptsächlich in französischer, deutscher, englischer und lateinischer Sprache, vertreten. Ein Teil dieser Sammlung gehörte früher der Bibliothek des ehemaligen Präsidenten der Petersburger Akademie der Wissenschaften C. A. Korff. Hier finden sich auch Exemplare aus den persönlichen Bibliotheken Pauls I. und A. A. Matwejew, des Mitarbeiters Peters I.

Die Bibliothek des Chemieprofessors F. Giese (über 1100 Bde.) stellt eine interessante Sammlung auf dem Gebiete der Geschichte der Chemie und anderer Naturwissenschaften (der Physik, Botanik, Physiologie, auch Metallurgie und Technik) dar.

Professor R. Hausmanns Bestand (über 2000 Bde.) enthält Literatur über Geschichte und Archäologie der Baltischen Staaten.

Zu den kleineren Memorialbeständen gehören: die Sammlung G. Bergmanns (über 700 Bde.; sie enthält einige seltene Bibelpublikationen, darunter Bibelerstdrucke in der lettischen, litauischen Sprache u. a.) und die Sammlung G. Igelströms (über 500 Bde.).

In den letzten Jahren sind der Memorialbestand des Professors V. Vadi (über 2000 Bde., hauptsächlich medizinische Literatur) und der Bestand des ehemaligen Direktors der Bibliothek K. Weltmann (über 8500 Bde., umfaßt Literatur über die Geschichte der Baltischen Staaten und viele Nachschlagewerke) gebildet worden.

Die Bibliothek besitzt noch einen sogenannten finnischen Bestand (ca 1000 Bde., eine Schenkung der 1958 in Tallinn veranstalteten finnischen Bücherausstellung) und den schwedischen Bestand (über 5,800 Bde., hauptsächlich Klassiker der schwedischen schönen Literatur).

Zum Bestand der Handschriften gehören mehr als 2700 Manuskripte und über 2900 Autographen. Als ältestes Manuskript (und als ältestes Buch überhaupt) gilt in der Wissenschaftlichen Bibliothek der Staatlichen Tartuer Universität das von dem bekannten armenischen Schriftsteller und Aufklärer Hatschatur Abovjan geschenkte armenische Gesangbuch aus dem 13. Jh. Unter den ältesten Manuskripten befinden sich «Liber moralis» von Vincentius Bellocensis aus dem 14. Jh., F. Petrarca's autobiographi-

sches Werk «De secreto conflictu curarum mearum» aus dem 15. Jh., «Collectio plantarum», 2 Bände botanischer Zeichnungen aus dem 16. Jh. von dem Naturforscher Conrad Gesner usw. Es gibt auch Manuskripte in orientalischen Sprachen (in Arabisch, Türkisch, Persisch und Mongolisch).

Einen wertvollen Teil des handschriftlichen Bestandes bilden die Materialien aus dem Familienarchiv De la Gardie, in denen sich die schwedisch-russischen Beziehungen und die schwedische Geschichte des 17. Jh. widerspiegeln. Für Forscher der baltischen Geschichte sind die Materialien von G. J. Loewenwolde und R. Samson-Himmelstierna von Interesse. Viele Handschriften (z.B. die Memoiren von Prof. J. W. Krause, die Materialien der Schulkommission der Universität, die Archivmaterialien der Wissenschaftlichen Bibliothek der Universität usw.) sind mit der Geschichte der Tartuer Universität verbunden.

Einen reichhaltigen Bestand bilden die Briefe der Gelehrten und Kulturschaffenden, darunter der Brief Lomonossows an den bekannten Mathematiker L. Euler, L. Eulers Briefwechsel mit anderen Gelehrten u. a. Die von F. L. Schardius, dem Konservator und Archivar der Ermitage (St. Petersburg), als Schenkung zum 50. Jubiläum der Tartuer Universität erworbene Sammlung enthält über 2900 Autographen. In den Beständen von F. L. Schardius und von Prof. K. Morgenstern gibt es Briefe und Autographen von berühmten Schriftstellern (J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, V. Hugo, H. de Balzac, Ch. Dickens, M. J. Lermontow, A. S. Gribojedow, I. A. Krylow, N. V. Gogol u. a.), von Gelehrten (A. M. Ampère, R. A. Réaumur, M. Faraday, A. Humboldt u. a.), Philosophen (F. M. Voltaire, D. Diderot), von Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens (Napoleon I., Kardinale Mazarin und Richelieu), Musikern (L. van Beethoven, W. A. Mozart, G. F. Händel, F. Liszt, N. Paganini) u. a.

Der Notenbestand enthält über 2300 Vokal- und Instrumentalwerke auf dem Gebiete der klassischen Musik, in Publikationen des 19. und Anfang des 20. Jh. Zur Zeit wird der Bestand hauptsächlich durch Notenausgaben ergänzt, die als estnischsprachige Pflichtexemplare zugehen.

Einen interessanten Teil der Bestände bildet die Gravürensammlung (über 4400 Stiche und Zeichnungen), die Gravüren westeuropäischer Meister aus dem 16.—18. Jh. und viele Originalzeichnungen enthält (darunter 2 Zeichnungen J. W. Goethes).

Die Bibliothek besitzt auch einen Reserve-Austauschbestand (über 324 000 Bände), der einerseits eine Basis für die Ergänzung des Grundbestandes abgibt, andererseits den Austausch mit anderen Bibliotheken ermöglicht. Der Bestand enthält Werke der verschiedensten Fachrichtungen, vor allem deutsche und russische Publikationen aus dem 19. Jh., auch viele Publikationen der Staatlichen Tartuer Universität.

Größere und wertvolle Bücherbestände besitzen noch: die Bibliothek der Historisch-Philologischen Fakultät (über 42 600 Bde.), die Bibliothek der Lehrstühle für Chemie (über 31 000 Bde.), die Bibliothek des Katheders für Geologie (ca 24 000 Bde.), die Bibliothek des Museums für das klassische Altertum (ca 12 000 Bde.).

KIRJANDUST RAAMATUKOGU KOHTA

1. Kudu, E. Fr. R. Kreutzwald Tartu ülikooli raamatukogu kasutajana. — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 138, 1963, lk. 150—162.
2. Parmas, R. J. Zmigrodski fond TRÜ Teaduslikus Raamatukogus. — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 117, 1962, lk. 263—276.
3. Vigel, E. Tartu Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu asutamine ja areng aastail 1802—1839. Tartu, 1962. 111 lk., illustr. (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 115.)
4. Вигель, Э. К изучению истории библиотеки И. Г. Гердера. — Ученые записки Тартуского гос. ун-та, вып. 124, 1962, с. 178—190.
5. Вигель, Э. Что читал Н. И. Пирогов (1828—1833, 1836). — Вестник хирургии им. И. И. Грекова, т. 77, № 11, 1956, с. 37—39.
6. Куду, Э. Книги, прочитанные Х. Абовяном в Фундаментальной библиотеке Тартуского университета. — Известия Акад. наук Армянской ССР. Отд-ние обществ. наук, 1956, № 1, с. 93—94.
7. Куду, Э. О. и Траат, А. Р. Научная библиотека Тартуского государственного университета как источник материалов по истории естественных наук. — В кн.: Материалы V конференции по истории науки в Прибалтике. Тарту, 1964, с. 171—176. Ротапринт.
8. Петухов, Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет за сто лет его существования (1802—1902). Исторический очерк. Т. 1. Юрьев, 1902. Т. 2. Спб., 1906.

AADDRESSID	TELEFONI- NUMBRID	LAHTIOLEKUAJAD
TRÜ Teaduslik Raamatukogu		Tartu, Toomemägi
Direktor	tel. 41—20/386	
Kantselei	41—20/387	avatud: esmasp. reedeni k. 8—15.30, laup. k. 8—14.
Abonement	41—20/387	esmasp. reedeni k. 14—19, laup. k. 10—14.
Lugemissaalid		esmasp. reedeni k. 8—22, laup. k. 8—20.
		Eksamisessioonide ajal: pühap. k. 10—16.
RVA	41—20/387	esmasp. reedeni k. 8—15.30, laup. k. 8—14.
Käsit kirjade ja harul- daste raamatute osakond	41-20/387	esmasp. reedeni k. 8—15.30, laup. k. 8—14
Bibliograafia- osakond	41—20/385	esmasp. reedeni k. 8—19, laup. k. 8—14,
Komplekteerimis- osakond	41—20/387	esmasp. reedeni k. 8—15.30, laup. k. 8—14.
Õppe- raamatukogu	41—20/347	V. Kingissepa 15 a. avatud: esmasp. reedeni k. 13—18, laup. k. 10—14.
Abonement		esmasp. reedeni k. 8—22, laup. k. 8—17, eksamisessioonide ajal k. 8—20, pühap. k. 12—18.
Lugemissaal		
Ajaloo-Keeleteaduskonna raamatukogu	41—20/347	Ülikooli 18 (III korrus) avatud: esmasp. reedeni k. 9—22, laup. k. 9—20, eksamisessioonide ajal pühap. k. 14—20.
Sanitaarpäev:		TRÜ Teaduslik Raamatukogus iga kuu viimasel reedel, Opperaamatukogus iga kuu viimasel kolmapäeval.

SISUKORD

	Lk.
I. Raamatukogu minevus ja tänapäeval	3
II. Raamatukogu fondid	15
III. Kataloogid	32
IV. Lugejate teenindamine	41
V. Bibliograafiline töö	48
Lisad: 1. Kuidas leida kataloogidest kirjandust eri keeltes	51
2. Raamatukogu fondid ja nende peegeldumine kataloogides	54
The Scientific Library of Tartu State University	57
Wissenschaftliche Bibliothek der Staatlichen Universität Tartu	68
Kirjandust raamatukogu kohta	80
Aadressid. Telefoninumbrid. Lahtiolekuajad	81

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18

СПРАВОЧНИК
НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ТАРТУСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

На эстонском, английском и
немецком языках

*

Koostaja A. Kirsell

Korrektorid E. Oja, O. Mutt ja

F. Kibbermann

Kujundaja H. Pilter

Ladumisele antud 22. IX 1965. Trükkimisele antud
28. II 1966. Trükipaber nr. 2. 60×90, 1/16. V. Kingis-
sepa nim. Paberi- ja Tselluloosikombinaat. Trüki-
poognaid 5,25+1 kleebis. Arvestuspoognaid 4,56.
Trükiarv 5000. Tell. nr. 7206. MB.00375. Hans Heide-
manni nim. trükikoda, Eesti NSV, Tartu, Ülikooli
tn. 17/19. I.

Hind 19 kop.